de unde şi dreptul revendicării pămînturilor răsăritene. Ştim cum s-a terminat raportul vlaho-cruciat şi în înfrîngerea de către autohtoni a oştirilor apusene trebuie căutată adevărata legitimitate a acestei discuţii. Gh. I. Brătianu, care dăduse mai înainte citate de cronică franceză pentru a dovedi valoarea excepţională a vlahilor („cei mai temuţi şi cei mai tari ai întregului imperiu şi chiar ai pămîntului"), adăuga prin acest citat o dovadă a nivelului lor cultural. „Mai interesant desigur decît povestea cu Troia şi descendenţa francilor — deci şi a francezilor — din troieni, veche legendă care circula încă din vremea merovingienilor, pentru a împodobi genealogia noilor stăpîni ai Galiei, este, zice istoricul român, faptul că vlahii cunosc şi ei o versiune a romanului Troiei, atît de răspîndită în lumea medievală apuseană". A circulat probabil între vlahi o versiune populară de tipul Alexandriei, aşa cum circula în secolul XII la greci, de unde putea trece la nord, la tracii acum romanizaţi de a căror capacitate militară tremurau atît bizantinii, cît şi cruciaţii. „Desigur, faptul în sine nu arată la ei o dezvoltare culturală deosebită, dar nu apar nici pe departe atît de înapoiaţi, cum le convine unora să-i descrie. Ei se arată din punct de vedere militar, politic şi cultural pe aceeaşi treaptă cu cele mai multe popoare din această vreme, a Europei feudale".

Troia a fost mai întîi o cetate, apoi o legendă, după aceea o epopee cu o posteritate extraordinară şi plină de consecinţe. A devenit şi un roman european: Romanul Troadei. După anul 1 000 al Europei, ideea „recuceririi Troiei" făcea parte din arsenalul ei ideologic cel mai dinamic. Un motiv în plus să vorbim despre Bizanţ înainte de Bizanţ.

Troia, orasul VI. Zidul de incintă în „dinţi de fierăstrău"

Alexandru în bătălia de la Issos. Detaliu de pe un mozaic de la Herculanum după un original de la sfîrşitul secolului al IV-lea (sus) ● Tetradrahmă a lui Filip al II-lea al Macedoniei

ALEXANDRU CEL MARE

lexandru cel Mare este numele cu care trebuie să înceapă orice dicţionar destinat să arate ce datorează Europa Peninsulei Balcanice şi tracilor. De obicei, dicţionarele l-au dat drept grec şi Grecia s-a mîndrit cu faptele lui Alexandru cel Mare. Primul mare împărat cunoscut de lumea europeană era însă un macedonean instruit în limba greacă şi adăpat la izvoarele culturii elene pe care le-a înţeles şi le-a adaptat firii sale, foarte deosebită de cea grecilor, pe care i-a supus şi i-a condus, ori de cîte ori a fost nevoie. S-a născut la anul 356 pentru ca în 336 să preia tronul tatălui său regele Filip al Macedoniei, ucis de un om al palatului. Bănuiala a plutit şi asupra lui Alexandru, dar ea nu i-a împiedicat ascensiunea. În scurtă vreme Alexandru a învins pe duşmanii de la nord ai statului macedonean al cărui rege era, după care a redus la tăcere cetăţile greceşti care credeau că găsiseră momentul emancipării de sub dominaţia nordică. Stăpîn în Europa, Alexandru va trece în anul 334 în Asia. Aici înfrînge pe Darius, distruge Tyrul fenician care i se opusese şi intră fără lupte în Egipt, unde aduce ofrande zeului Amon şi devine fiu al zeului, deci stăpîn legitim al Egiptului. Încercarea împăratului persan Darius III de a-şi recîştiga împărăţia, deşi se bizuia, după unele opinii, pe aproape un milion de ostaşi, este spulberată de geniul şi norocul militar al macedoneanului. Uriaşa visterie a fostului împărat intră în mîinile lui Alexandru. Poate acum să înainteze spre est prin Porţile Caspicii şi cucereşte una după alta Parţia, Bactria, Sogdiana. Aici a avut îndelungate lupte cu masageţii. Între timp Alexandru se „orientalizează", adică adoptă ceremoniile, titlurile statelor pe care le cucereşte. dar. mai mult decît atît, introduce în aparatul de stat şi cel militar, odată cu eticheta orientală, aristo-

crația locului. Totodată, Alexandru perfecționă armata, ducînd stilul macedonean de luptă la expresia lui cea mai tăioasă. Ultima mare bătălie o dă cu Porus pe un afluent al Indusului, Hyphasis, și o cîștigă. Armata, după opt ani de bătălii în Asia, speriată de luptele cu elefanți, murmură.

Amenințat de o ciocnire fără precedent dincolo de Hyphasis, unde suveranul Magadhei îl aștepta cu o armată uriașă, echivalentă valoric celei macedonene, dar mai odihnită, Alexandru concede că trebuie să se retragă. Întoarcerea are loc pe trei rute, cu întîlnirea la punct fix, în Caramania, la zece ani după debarcarea în Asia Mică.

În primul an după întoarcere, 323, Alexandru cel Mare moare, lăsînd în urmă un mare imperiu antic, după părerea europenilor cel mai mare din antichitate, sigur imperiul care cuprindea aproape întreaga lume cunoscută atunci de europeni. Hotarele aproximative ale acestui imperiu țineau, în apus, de la Adriatica, pînă la Oceanul Indian și Indus, în răsărit; de la Dunăre, Marea Neagră, Caucaz și Caspica, la nord, pînă în Sudanul african. Un teritoriu uriaș în care Alexandru a încercat să-i „contopească" pe ocupanți și clientela lor, tracă și greacă, cu localnicii, oferind comerțului și culturii grecești un debușeu fără precedent. Astfel apare epoca helenistică, care nu s-ar fi putut concepe fără Alexandru cel Mare, ceea ce nu-i suficient pentru a-l trece în patrimoniul grec. Mințile lucide l-au considerat tot ce poate fi mai negrecesc: „Familia sa pretindea că descinde din Heracles și pe acest temei putea să concureze la jocurile olimpice; însă atît lui Alexandru cît și tatălui său, Filip, îi lipseau anumite trăsături de caracter tipic elenice: cumpătarea, simțul măsurii și convingerea intimă că omul nu poate și nici nu trebuie să ajungă egal cu zeii. Cînd Alexandru a cerut pentru el, după numeroase victorii, onoruri care în Grecia se acordau numai nemuritorilor, el n-a făcut decît să asculte de obiceiurile popoarelor pe care le cucerise. Îi făcea desigur plăcere să dea autorității sale un prestigiu supraomenesc, dar n-a așteptat oare să aibă la activul său numeroase acțiuni strălucite, ca să trateze pe Olimpieni de la egal la egal, să pretindă că adevăratul său tată era un zeu (331), să smulgă de la Pythia un răspuns într-o perioadă a anului cînd oracolul tăcea (336) și să forțeze destinul tăind la Gordian nodul pe care, conform unei preziceri, trebuia să-l dezlege cel ce va deveni stăpînul Asiei (334). Alexandru excela în imaginație, un dar neobișnuit la greci. Cu toate că în adolescență a avut ca dascăl pe filozoful cu spiritul critic cel mai accentuat, învățătura lui Aristotel s-a dovedit neputincioasă în fața acestei avalanșe de idei și proiecte. Ele l-au mînat în aventuri atît de nesăbuite, încît, în spiritele hrănite cu poezia lui Pindar și Eschil, un eventual eșec putea fi interpretat ca o ilustrare strălucită a pedepsei divine pentru lipsa de măsură" **(Pierre Devambez,** Enciclopedia civilizației grecești, **Meridiane 1970, p. 41).**

Darurile în care excela Alexandru erau neobișnuite la greci sînt mai multe. Tot ceea ce face este atît de negrecesc, încît a-l revendica pentru patrimoniul grec este o greșeală, plină de consecințe pentru integritatea spiritului elenic. În patrimoniul elenic, Alexandru cel Mare e singular, în patrimoniul tracic el este la el acasă.

Într-o carte în care studiază evoluția ideii de libertate, **1928, N. Iorga face interesante considerații comparînd libertatea grecilor cu libertatea celor pe care grecii îi numeau** barbari. **Dar cît de barbari erau acești vecini pentru greci?** „Cînd ia cineva izvoarele grecești, scrie **N. Iorga,** impresiunea pe care o are este că acolo existau numai greci și numai un fel de greci". **Dar nu este așa, ne spune tot el. Vom descoperi presărate și nume de regi traci și macedoneni, o împletire a grecilor cu barbarii. Important este să nu ne luăm după impresiuni, ci după ceea ce este cu adevărat dincolo de aparență:** „aparența, fără îndoială, este grecească, **continuă marele savant.** Alexandru cel Mare a cetit **Iliada,** vrea să fie Achile, pretinde să reprezinte cauza elenică și să răzbune războaiele medice". **Și acum reversul:** „Numai că nu este așa. Alexandru cel Mare cu macedonenii lui, reprezintă ultima fază a unei coborîri a oamenilor din Nord". **Macedonenii sînt „barbarii din interior", oameni deloc elenizați sau elenizați superficial și, mai ales, deloc anexați. Macedonenii reprezintă o lume bine definită cu fizionomie și energie proprii, cu ținte proprii. Țăranii aceștia traci sau iliri, aidoma albanezilor de azi, întreabă Iorga, se uitau cu un sentiment de nesfîrșită venerație la cetățile grecești? Eroare. Ei nu doreau deloc să fie atenieni, să se împărtășească de „libertatea" ateniană, de vreme ce aveau tipul lor de autentică libertate, organică. Știrile pe care le avem despre macedoneni sînt grecești. Ele au fatalmente un coeficient de subiectivitate. Punctul de vedere al scrierilor elenice nu poate fi și punctul de vedere al macedonenilor. Mai mult decît atît, adăuga Iorga, nu numai grecii au influențat:** „cred că și de dincolo, de la barbari, prin pătrundere sau influență, care nu s-a oprit

Călăreț macedonean. Reversul unei monede

niciodată, a fost o astfel de înrîurire, exercitată, din timpurile cele mai vechi și în chip foarte adînc, asupra poporului grecesc. Și originalitatea aceasta grecească este atacabilă, după tot ce vedem astăzi din două părți : întîi o influență orientală hotărîtoare, aceea care desface, produce cea dintîi mișcare, și apoi o necontenită influență transformatoare, care vine de la acești barbari din Nord".

Iorga observă cum desenul ceramicii cretane, atît de pitoresc, se transformă într-o compoziție abstractă la grecii peninsulari. Această geometrizare, această „matematizare" nu este o influență a popoarelor din Nord asupra grecilor?

Toată construcția lui Iorga este polemică. El nu admite preluarea izvorului grec fără spirit critic. La greci, care și l-au asumat pe Alexandru cel Mare, fără ca acesta să fie al lor, istoria campaniilor acestuia este prea triumfătoare : „Bietul Dariu Codoman apare ca un minuscul rege, fricos și fugar, care piere înaintea lui Alexandru cel Mare. Societatea persană apare ca o societate de oameni nevrednici, incapabili de a se apăra care, cînd vine eroul macedonean, înmărmurește în neputința de a reacționa. Pe cînd explicația stă aiurea : stă în faptul că nu Alexandru cel Mare a cucerit pe perși, ci el a bătut o armată persană și-a doua zi după ce a bătut-o, Persia l-a cucerit, l-a asimilat, pe Alexandru. Alexandru devine astfel un Dariu".

Iorga era ca de obicei subtil. Izvorul grec este întors pe dos. El trebuie crezut și folosit cu circumspecție. Autorul grec a fost interesat de tot ceea ce era și părea grec și a ignorat restul. Acest „rest" este esențial și dinamitard. În personalitatea lui Alexandru cel Mare, Iorga deosebește trei straturi : 1. „cînd este vorba de discuțiuni filozofice, de citați poeți elini, el este elevul lui Aristotel, un tînăr foarte inteligent și bine crescut" ; **2.** „cînd este vorba de pozat în fața supușilor orientali este un Xerse înviat"; **3.** „și la un moment dat el zvîrle toată purpura orientală și e gata să bea cu ai lui, care ar fi fost în stare să apuce sabia fiecare, și să dea în celălalt, fără să se gîndească că acesta este regele Macedoniei, cuceritorul Orientului, succesorul celor mai mari stăpînitori de oameni".

Alexandru (fragment dintr-o statuie de marmură)

Sub straturile superficiale stă fondul trac, care izbucnește energic cu orice prilej. Stratul cel mai superficial este cel grecesc. Iorga descrie aici tipuri de mentalități și este limpede pentru el că mentalitatea macedonenilor și în speță a lui Alexandru nu este elenă. Își poate cineva imagina dialogul dintre Pericle și un țăran din împrejurimile Atenei, se întreabă Iorga? Pentru un om în a cărui minte țăranul este beoțianul absolut, adică prostul fără cusur, dialogul este imposibil. Ei bine, ceea ce era de neconceput pentru Pericle era valabil pentru Alexandru cel Mare. El dialoghează cu tracii lui, țărani din văile macedonene. Aceștia sînt camarazii săi, oamenii cu ajutorul cărora și-a făcut celebrele campanii. Nu este un gest artificial, ci unul natural. Alexandru cel Mare este produsul altei mentalități decît aceea produsă de cetățile grecești. Contactul cu instrucția greacă nu i-a modificat mentalitatea rurală.

Foarte negrecească și foarte macedoneană este soarta imperiului macedonean după moartea lui Alexandru. Deși Alexandru a fost monarh și cel mai mare om al timpului său, succesiunea nu se reglementează după regula monarhiei, prin transmisiune sacră către cel mai în drept. Lupta diadohilor lui Alexandru este un fenomen nou în istoria antichității, ne asigură Iorga. Acești urmași nu au disciplina greacă și nici misticismul monarhic al Orientului : fiecare se consideră, în credința unei depline egalități, îndreptățit la tronul cel mare. Este aici mentalitatea obștiilor militare țărănești, a acelei barbarii căreia nu-i păsa de polisul grec, de care nu s-a lăsat contaminată.

Bătălia de la Issos (fragment) ● Victoria lui Alexandru

ierre Devambez are neîndoielnic dreptate : spiritul lui Alexandru nu e grecesc. Aristotel n-a reușit să modifice fibra strămoșească. Pentru Iorga, Alexandru are conduita unui Skanderbeg al altei vremi. Cînd vorbește despre Alexandru în cursul Oameni reprezentativi în purtarea războaielor, **Iorga este și mai precis : imaginea lui Alexandru este o construcție interesată de necesitatea de a oferi exemplul unui erou stimulator. Unii au vrut să-l facă grec, alții zeu. Amîndouă tentativele sînt grecești, amîndouă cuprind o notă idealizantă, falsificatorie.** „Dar Alexandru cel Mare este un barbar, **exclamă Iorga,** și prin calitatea aceasta este în legătură cu strămoșii noștri cei mai depărtați, care fac parte din aceeași lume barbară a regiunii Pindului, a regiunii balcanice, a Carpaților. El are și în figura lui înfățișarea barbarului : nu este nimic elenic în profilul lui Alexandru cel Mare, un profil crud, în care se vede foarte bine originea lui din văile pline de o populație rustică a Vestului Peninsulei Balcanice". **Că Alexandru cel Mare este al tracilor ca energie și mentalitate, ca apartenență etnică și culturală, nu și ca instrucție, care era greacă, este indiscutabil. Oamenii cu care a făcut campania din Asia sînt în primul rînd tracii Macedoniei natale.** „El a mobilizat toată țărănimea din Balcani și cine a vrut să meargă cu dînsul a mers ; oameni deprinși să lupte între ei, să năvălească în dreapta, în stînga, unde aveau posibilitate, oameni care trăiau într-o continuă agitație războinică, oameni mai mult de încăierare decît de război. Și atunci el a plecat cu acești oameni. Grecii i-au dat o flotă, cîțiva sfătuitori ; unii dintre generalii lui poartă nume grecești, dar nimeni nu poate ști care este adevărata origine, foarte probabil macedoneană".

Direct spus, Iorga afirmă că nici mentalitatea greacă, nici energia ei, nici tipul de organizare socială și politică, nici dispoziția războinică nu aparțineau grecilor. Războaiele lui Alexandru cel Mare aparțin unui cerc de manifestare nordic, care-și ia pretexte din cultura greacă. De pildă, revanșa grecilor împotriva perșilor. E o motivație a elanului războinic tracic care capătă astfel un sens. Tipul de război al lui Alexandru cel Mare, ne spune Iorga, nu era elin. Aceștia n-au făcut decît un război întîmplător, de incidente, fără pregătire, fără perspective, fără plan. Energia desfășurată în războaiele grecești n-a fost niciodată colosală. Ele n-au nici o legătură cu războaiele și cu ostașii lui Alexandru cel Mare, la care războiul are o pregătire, urmează un proiect, nu se desfășoară la voia întîmplării, nu cedează ispitelor de moment. E un plan în toate. Astfel de războaie n-au dus grecii, precizează Iorga, iar a-și atribui tipul acesta de energie militară și de calculare a inițiativei este tot ce poate fi mai puțin elin.

Se va zice că acest calcul vine din Iliada și că Achile a fost eroul pe care l-a urmat Alexandru, ceea ce este perfect adevărat. Dar mii de greci au citit Iliada și nici unul dintre ei n-a voit să reconstituie prin propriu efort fapta lui Achile. Acest gest este al tracului Alexandru.

eoria „regrecizării" macedonenilor, care chipurile ar fi fost pierduți de grecitate în favoarea tracilor și recîștigați mai tîrziu, este o teorie palidă, făcută de adepții unei teorii care susțin superioritatea absolută a lumii grecești, deci imposibilitatea ca vreun fragment al lumii eline să fie coruptă de vreo alta, inferioară, cum era

în ochii grecilor cea tracică. De ce a comunicat Alexandru cu Achile este simplu, dacă constatăm „homerismul" personajului, tipul său de energie, într-o grecitate destul de impură, cu multe transporturi nordice. Achile nu e un „spirit critic", un ins echilibrat, el nu e un prototip grec. El face parte dintr-un conglomerat de popoare pe care cititorul chiar cult îl consideră elin pentru că este comasat în Iliada. Dar nu toți eroii Iliadei sînt greci și nici măcar toți adversarii Troiei nu sînt cu adevărat greci. Iorga, care citea atent textele vechi, a reținut diferențele : „Odinioară, viața mergea de la Nord la Sud, scria el. Macedonenii și Tracii se supun Atenei și Atena are nevoie de mijloacele Spartei, dar, acum Sparta este învinsă de Teba. Vedeți că s-a schimbat rostul lumii: regiunile uzate fac loc regiunilor proaspete. Deasupra Beoției există Tesalia, care este o regiune de cai, încît Atena este o regiune de negustori, Sparta este o regiune de moșneni, Beotia este o regiune de văcari și Tesalia, este, cum este pusta ungurească astăzi, o regiune unde se cresc caii. Achile, care vine de acolo, este înainte de toate un cavaler, de aceea se spune că în Iliada este o Ahileiadă la care s-a adaus, partea lui Ahile, părții lui Agamemnon, care este de la Tirint și Micena. Agamemnon este omul de jos și Ahile este omul de sus. Se poate ca rolul lui Ahile să se fi fost impus în Iliada în măsura în care Tesalia s-a impus vieții grecești". Sus și jos înseamnă nord și sud, iar venirea lui Ahile din Sus înseamnă venirea din nord, adică din zonele tracice. Exegeza operei homerice vădește de altfel realități etnice mai complicate decît reprezentările simple ale celor două tabere : troieni și greci.

În viziunea lui Iorga înfăptuirea extraordinară a lui Alexandru cel Mare ilustrează modul în care energiile și inteligențele exemplare, în cazul nostru, este vorba de inteligența și energia tracică a macedoneanului Alexandru, au susținut marile idei ale epocii. Alexandru cel Mare restaurează pe un plan major, „mondial" sau „universal", ideea monarhiei divine, ecumenice, de origine microasiatică. Marea realizare a lui Alexandru cel Mare este acest imperiu mondial a cărui idee stăruia și în Grecia și în regiunile nordice ale Tracilor. Alexandru cel Mare i-a dat o consistență și o calitate nouă.

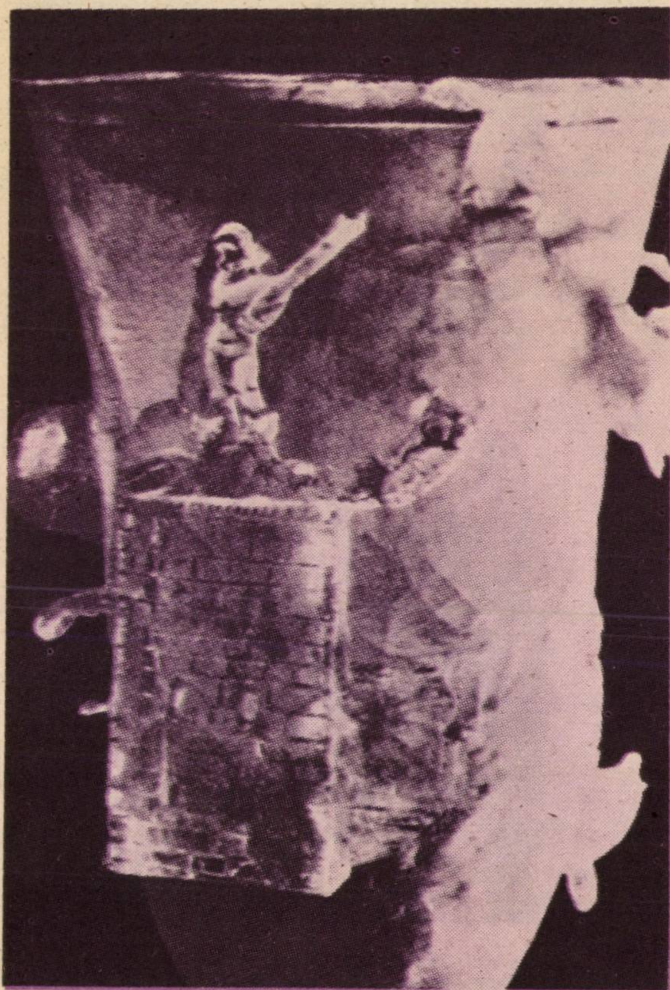
Alexandru ținînd fulgerul

În imperiul macedonean, plecat din Balcani și de la Dunăre, și-a găsit modelul imperiul roman de mai tîrziu, de la care se revendică cea mai mare parte a Europei, model care nu poartă însă o ștampilă occidentală, ci una a Sud-Estului european în comunicare directă cu Orientul Apropiat. Vatra lumii moderne a fost creată de Alexandru cel Mare. Nu este întîmplător că odată cu creșterea sa imperiul roman gravitează către răsărit, către centrele imperiale macedonene. Fenomenul de repetiție este foarte important : Alexandru era sedus de Troia, Roma a fost sedusă de exemplul lui Alexandru, iar Constantinopolul, ultima mare capitală a imperiului roman, care-și declara originea troiană, să nu uităm, este ridicată alături de Troia. Există un Bizanț înaintea Bizanțului, de a cărui consistență și realitate trebuie să ținem seamă.

Vorbind despre modul în care occidentalii se raportează la aceste fapte, Iorga le constata inadecvarea. Explicația el le-o găsea în distanța față de fenomen, altfel zis în superficialitate sau ignoranță. „Oamenii aceștia judecă astfel, trăind cine știe unde, neavînd contact direct cu formele prin care s-a perpetuat acea barbarie de pe vremea tracilor și a macedonenilor în vremurile noastre, nevăzînd ultimul ei termen, care nu este numai înaintea noastră; dar chiar noi sîntem în acest termen, pentru că noi trăim în mijlocul acestei societăți și ne dăm seamă de lucruri de care istoricii își dau seamă cu mult mai greu, căci trecutul trăiește în prezent". Cartea Evoluția ideii de libertate apărea în

Farul din Alexandria (Relief pe un vas antic)

1928 şi era un curs universitar. Epoca însă gîndea astfel şi ea. Mihail Sadoveanu, emul al lui Nicolae Iorga, era în acel moment unul din promotorii autohtonismului, unul din cei care credea că „morţii poruncesc celor vii" şi că vechile forme de viaţă socială a băştinaşilor sînt decisive pentru spiritualitatea românească. Referindu-se la opticile neavertizate asupra acestor realităţi Iorga scria: „Dar acei care nu văd viaţa actuală a regiunii Carpaţilor, a Peninsulei Balcanice şi a părţilor vecine din Ucraina şi din Ungaria, care nu cunosc acest sud-est european, aşa cum el trăieşte astăzi, în cea mai mare parte cu aşezămintele vechi, cu spiritul politic de care au fost însufleţite acele timpuri, aceia natural nu înţeleg, după simple izvoare, ceea ce noi înţelegem prin contactul cu o realitate vie şi, mai mult, prin partea din această realitate vie care se găseşte şi în noi înşine. NOI ÎNŞINE SIMŢIM TRACIC şi MACEDONEAN". Iorga, care n-a exhibat vreodată manii de substrat, revendică dintr-o perspectivă foarte modernă valoarea substratului tracic şi macedonean, mai bine zis îi evidenţiază valoarea, care ea, la rîndu-i, îi revendică pe urmaşi. Alexandru cel Mare nu este un epifenomen elenic, ci

Tapiserie modernă înfăţişîndu-l pe Alexandru cel Mare într-o bătălie

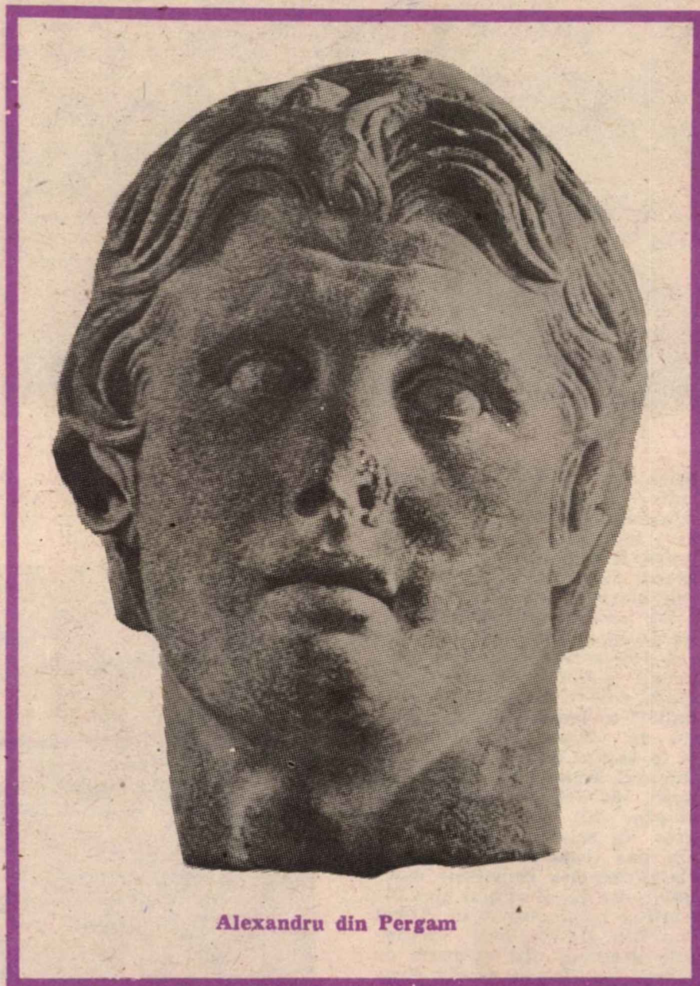
o tipică manifestare tracică, un test al capacității acestei lumi europene de a face istorie universală și de a participa la ea. Modelul lui Alexandru cel Mare este unul din marile modele ale istoriei occidentale, o datorie a acestuia, uitată, către răsăritul mediteranean al Europei.

e știe că Alexandru s-a închinat lui Amon, că s-a căsătorit cu o asiatică, că a făcut accesibilă propria sa armată celor învinși, că a făcut din căsătoria macedonenilor săi cu fete de nobilii persani o acțiune sistematică. Care este rostul acestor gesturi ? Ce l-a făcut pe Alexandru cel Mare să treacă peste atitea interdicții, să înfrunte toate nemulțumirile și comploturile care au decurs din aceste neobișnuite gesturi pentru lumea din care venea ? Sensul de „cel mare" al supranumelui său se va lămuri poate răspunzînd la aceste întrebări.

Moștenirea pe care acest trac a lăsat-o Europei moderne vine tocmai de aici, din încălcarea tradițiilor grecești. În Civilizația grecească, **A. Bonnard, îl completează de minune pe N. Iorga :** „Ceea ce era de înțeles e mai întîi că Alexandru nu era grec, că nu are nici un motiv înnăscut să accepte ca pe un lucru de la sine înțeles diviziunea oamenilor în două rase ireductibile una la cealaltă, aceea a grecilor și aceea a negrecilor, pe care grecii îi numesc barbari. Această disociere care, Demosthene și după el mulți alții, făcea din el stăpînul lumii, Alexandru, un barbar ? El și-a pus întrebarea, nu se putea să nu și-o pună".

Dacă inițial „barbar" însemna cel a cărui limbă este o bîlbîială, un strigăt animalic, mai tîrziu cuvîntul căpăta un sens discriminatoriu precis de ființă grosolană, incultă, inferioară, născută pentru sclavie. «Acest sens „rasist" al cuvîntului barbar se citește cu toată claritatea la Platon. Pentru autorul Republicii, barbarii sînt „din natură" dușmanii noștri. Ura pe care le-o purtăm este „naturală" : trebuie să ducem deci război cu ei și să-i nimicim. Pentru Aristotel care l-a învățat pe Alexandru să gîndească, barbarii nu sînt numai barbari „din natură", ci sînt și sclavi „din natură". Astfel dintr-o scrisoare adresată lui Alexandru însuși și din care Plutarh ne-a păstrat cîteva rînduri, Aristotel îl sfătuia pe suveran „să-i trateze pe greci ca un tată, pe barbari ca un stăpîn, pe cei dintîi ca pe niște prieteni și intimi, și să-i folosească pe ceilalți așa cum se folosesc animalele sau plantele". Pentru Alexandru, care, dimpotrivă, rezistă cu tărie în această privință părerii maestrului său, nu există cituși de puțin greci sau barbari „din natură". În această chestiune, nașterea și sîngele nu înseamnă nimic ; devenim una sau alta „prin cultură". Acesta este sensul revoluționar al ispràvii lui Alexandru cel Mare. E limpede că aceste opinii „dădeau tonul gîndirii grecești din vremea sa. În capodopera sa **Ifigenia**, Euripide făcea pe nenorocita fiică a lui Agamemnon să rostească acest vers oribil : „Barbarul este născut pentru sclavie, iar grecul pentru libertate". Antagonismul greci-barbari devenise o axiomă».

Alexandru din Pergam

O mentalitate datorită căreia tot ceea ce este bun este grecesc, tot ceea ce este rău vine de la barbari. Simplificatoarea viziune a pătruns adînc în cultura greacă, constituind o perdea opacă față de culturile și realizările popoarelor din jur. Moștenim de la greci o viziune exclusivistă, pe care cercetătorul modern al culturii și civilizației antice este adesea obligat s-o corecteze. Unul din primii și în

Amon şi că asta-i răpeşte legitimitatea de suveran. Obiecţia era „greacă". În numele aceleiaşi egalizări a popoarelor a introdus Alexandru obiceiul „plecăciunii", fără a face din respectarea lui o obligaţie. Dar atunci cînd nepotul lui Aristotel, Calisthenes, în numele aceleiaşi divizări „rasiste" în greci şi barbari, a protestat programatic împotriva adoptării acestui obicei persan, Alexandru l-a sacrificat fără milă, ca pe un reprezentant al unui exclusivism elen contrariu politicii sale. Marele suveran dorea împăcarea şi concordia popoarelor.

Rămîne celebră în istoria antică scena căsătoriilor de la Susa unde macedonenii şi grecii lui Alexandru cel Mare iau în căsătorii fete persane pentru a uni prin copii gînţile. A fost o mare ceremonie, fastuoasă, care exprimă în gradul cel mai înalt concepţia şi pacea universală la care visa Alexandru. Micile separaţii nu-l interesează. Semnul vieţii sale este prietenia. El nu vorbeşte ca membru al unei comunităţi mărunte ci ca al unei mari comunităţi omeneşti. El doreşte să împrietenească oamenii. Cucereşte, dar se lasă cucerit de uni-

orice caz cel mai mare revizuitor de optică elină a fost Alexandru cel Mare. Pentru el, care era „barbar", barbarul nu putea fi din naştere sclav, iar grecul din naştere stăpîn. Marele suveran a încercat să dizolve această prejudecată, plină de consecinţe, prin contopirea popoarelor. Într-un limbaj uzual astăzi, Alexandru cel Mare este primul „internaţionalist" al lumii. Superioritatea lui de viziune este evidentă şi în faptul că n-a încercat să întoarcă ecuaţia grecească „pe dos", să facă din barbar un stăpîn „din natură", iar din grec un sclav „din natură". Un pas important în această clarificare l-a constituit campania din Egipt şi mai ales întîlnirea cu doctrina lui Amon Ra. Era altceva decît credinţele greceşti, mai aproape de hibrysul sufletului tracic. Pentru Amon-Ra, oamenii nu se împărţeau în greci şi barbari. Ei erau mai presus de asta, dar se împărţeau şi ei în două: oameni vituoşi şi lipsiţi de virtute, oameni buni şi oameni săi. Acest element raţionalist al judecării oamenilor a devenit ideea directoare a lui Alexandru cel Mare. Iată ce-l face să pună alături de macedoneni pe greci şi alături de aceştia pe persani şi toate popoarele cu care voia să trăiască în concordie. Nu întîmplător i s-a adus acuza că s-a închinat lui

Bătălia de la Issos (sus) ● Sarcofagul zis al lui Alexandru (jos)

versul celor cuceriţi. La capătul lumii indianul Poros, inamicul său, devine prietenul său. Fraternizarea este semnul cel mare al lui Alexandru, descoperitorul şi înfrăţitorul de popoare.

După veacuri un apostol şi un mucenic al prieteniei a fost tot un om din spiţa foştilor „barbari“ : Panait Istrati, care a pus mai presus de orice prietenia şi a murit lipsit de alinarea ei. Modul acesta pasional al fraternizării îl vom găsi şi în „Zorba Grecul“ al lui N. Kazantzakis, care tocmai prin pasionaitatea lui, prin „zurba“ lui continuă, ca şi prin nevoia lui de fraternizare cu toată lumea nu este grec. De altfel, după unele opinii, modelul real al acestui „Zorba“ ar fi fost chiar Panait Istrati.

Dar acest excurs nu poate fi finalul prezentării modernului Alexandru cel Mare, modern tocmai pentru că nu era grec ci barbar şi pentru că voia dizolvarea exclusivismului grec în „barbarie“. A. Bonnard scrie : „pentru prima dată, cel puţin în lumea occidentală, ideea că toţi oamenii sînt fraţi apare aici, indirect exprimată“. Interesant este că lumea occidentală devine extrem de extensibilă atunci cînd îşi asumă bunurile neoccidentale. Ideea aceasta a fraternizării universale înfăptuită printr-o acţiune măreaţă de proporţii „mondiale“ nu ia naştere în lumea apuseană, ci în răsăritul Europei şi este opera unui trac îndrăgostit de cultura greacă, care-şi pune nativa-i energie în slujba unui scop care-i la antipodul exclusivismului helenic. Alexandru cel Mare a arătat pentru prima dată că toţi oamenii sînt cetăţenii lumii, deci prin aceasta sînt oameni egali. Filozoful stoic din secolul III, urmaş lui Alexandru cel Mare, Zenon, a dat chip filozofic ideilor acestuia despre fraternitatea şi egalitatea oamenilor. Alexandru cel Mare a văzut şi a demonstrat prin toată viaţa lui că „barbarul“ nu e cu nimic inferior „grecului“. A realizat de altfel cu tracii lui un imperiu nevisat vreodată de eleni.

Alexandru divinizat (sus) ● Cască de bronz şi mască funerară de aur. Macedonia, sec. al VI-lea (jos)

ALISĂNDRIA

Alexandria, roman popular, pe româneşte alisăndria, este una din cărţile cele mai populare ale evului mediu romanic şi sud-est european. Cartea reface istoria lui Alexandru cel Mare şi-şi trage în bună măsură faima de la faima marelui erou antic. Originea romanului stă în scrierile antice, cele mai multe contemporane eroului, care

i-au încercat cronica sau istoria. Ele au circulat mai ales pe spațiul în care el și-a încercat forțele și unde a ridicat marele său imperiu. Din vechile scrieri și din legendele populare legate de Alexandru, un autor necunoscut, pe vremea Ptolemeilor, a alcătuit romanul lui Alexandru cel Mare. Acesta este romanul care s-a difuzat în toate ținuturile elenistice fiind peste tot rescris, modificat, amplificat. Eroul aparținea tuturor, iar legea drepturilor de autor nu funcționa. Textul originar, „ptolemeic", nu se mai păstrează, dar o sumă de manuscrise bizantine care-i consemnează metamorfoza, circa 20 la număr, ni s-au păstrat. N. Cartojan care s-a ocupat de acest roman popular și de circulația lui europeană specifica existența unei variante mai apropiată de faptele istorice, probabil o formă mai veche, după cum și, la polul opus, existența unei variante în care apare elementul miraculos și creștin scoțind complet cartea din registrul istoric și realist. Mai ales această variantă este cea care stă la temelia ALISANDRIEI cunoscută la noi.

Cuprinsul romanului urmează, firesc, viața lui Alexandru din copilărie pînă la moarte. Fiind o viață scurtă și excepțională, cariera lui Alexandru intră în tiparele clasice ale romanului. Cartea îi atribuie o origine fabuloasă, calități de semizeu (care face însă omagiu creștin în roman !), o ascensiune de Făt Frumos, adică, postura de personaj infailibil și invincibil. Cine confruntă istoria obiectivă a eroului cu cea din Alexandria reține că liniile mari sînt aceleași, dar că anecdotica și pitorescul diferă. Geografia și umanitatea întîlnită de Alexandru este fantastică. Alisandria înseamnă fabulosul.

„Alexandria" ilustrată de Năstase Negrule

Circulația cărții rămîne impresionantă. Creație a lumii helenistice care și-a celebrat astfel eroul, romanul Alexandria a circulat, mai întîi către Orientul alexandrinizat, după care pe filieră bizantină spre nord, la Dunărea țaratului bulgar, de aici mai departe la ruși, pe filiera slavonismului. Simultan, romanul a luat drumul Occidentului, pe calea Mediteranei, înflorind cu precădere la popoarele romanice, pentru a ajunge apoi și în nordul germanic. Iată cum răsăritul Mediteranei și marele erou al tracilor a procurat

substanța și succesul unei cărți, care a făcut înconjurul occidentului pentru a se întoarce înapoi în răsărit.

După reconstituirea lui N. Cartojan, Alexandria și-a găsit un al doilea sediu în Franța, unde a fost rescrisă după tipicul romanelor cavalerești. De aici ar fi ajuns în Italia și din Italia în Serbia. De la sîrbi Alexandria ar fi ajuns la români. În orice caz acesta este drumul atestat de manuscrisele existente.

Comparat cu versiunea sîrbească, cea românească prezintă interesante deosebiri, care nu provin doar din eliminări. Versiunea românească conține detalii și episoade ce nu se află în textul sîrbesc. Chestiunea circulației și a originii Alisăndriei la români este deci sub semnul întrebării, cum este și pentru bulgari sau sîrbi. De ce trebuie neapărat ca Alexandria să fi rătăcit la occidentali pentru a deveni o carte cultivată în Sud Estul Europei? Nu este aici o prejudecată de situare? Nu era mai firesc ca acest model occidental, clădit pe cel inițial bizantin, să fi întărit o imagine literară moștenită în răsăritul Europei? Cum altfel explicăm diferențele dintre textul român și cel slav? În sfîrșit, nu aceasta e chestiunea cheie. Important este să arătăm că fondul cultural răsăritean și tracic a procurat Europei una din cărțile ei reprezentative. Din dicționarul datoriilor pe care Europa occidentală le are față de Europa răsăriteană, Alexandria face parte la loc de cinste.

MARSYAS

arsyas, înainte de Orfeu a fost Marsyas. Legendele din Frigia vorbesc despre un legendar cîntăreț din fluier, Marsyas, pe vremea la fel de legendarului rege Midas. Marsyas avea talentul de a învolbura apele prin cîntecul său din fluier, de a le face să iasă din matcă. Se spune că însoțea întotdeauna pe zeița Gybela cu muzica sa. Pare să fi fost un fel de preot al Gybelei. Legenda greacă consemnează o competiție muzicală între Marsyas și Apollo arbitrată întîi de regele Midas, apoi de Muze. Mai întîi a cîștigat Marsyas datorită arbitrajului lui Midas. Furios, zeul învins l-a dăruit pe Midas cu celebrele sale urechi de măgar pe care le ascundea sub „boneta frigiană". (Iată și explicația particularei forme a bonetei frigiene, identică de altfel cu bonetele nobililor daci și cușmele turtite ale țăranilor români de mai tîrziu!) In a doua etapă a concursului muzical a cîștigat Apollo, decizia fiind obținută greu și doar cu concursul muzei Caliope, iubita lui Apollo. Altă furie a lui Apollo, cîștigător se pare nedrept al competiției cu Marsyas, duce la jupuirea acestuia. Cadravul i-a fost spînzurat de arbore, iar sîngele scurs s-a transformat în fluviu care curgînd către mare a trîmbițat gloria muzicală a lui Apollo. Marsyas era un silen, adică un muritor, Apollo un zeu. Competiția a opus fluierul lui Marsyas lirei lui Apollo, deci instrumentele de suflat celor de coarde. După unele variante, Apollo regretînd totul ar fi rupt coardele lirei și ar fi depus propriul instrument alături de acela al lui Marsyas într-o peșteră.

A încerca identificări în spatele acestor întîmplări mitice este hazardat, dar este vizibil că variantele exprimă straturi din diferite timpuri ale legendei. Înfățișarea foarte helenică a legendei este cea care vorbește de victoria lui Apollo. Stratul care vorbește despre arbitrajul lui Midas și de urechile de măgar ale acestuia trebuie să fie mai vechi, probabil primul, cel originar. Ultimul acordă victoria lirei, deci Greciei, și declară inferior instrumentul de suflat,

rusticizat într-adevăr cu timpul. Este etapa în care Grecia pierduse conştiinţa originii poporului şi zeilor săi. Apollo este un hiperborean, un nordic coborît în Grecia, cu lira sa cu tot. După cum tot dintr-acolo va coborî Orfeu. Nici instrumentele de suflat, fluier (flaut), nai nu sînt originar greceşti, ci aduse în peninsulă. Frigia era tracică şi urmaşul lui Marsyas va fi tot un muritor ; tracul Orfeu.

AMAZOANE

mazoane, iată un nume care aminteşte tinerilor de un şlagăr ieşit din circuit, şi de un fluviu în America Latină. Botezul marelui fluviu brazilian s-a făcut cu un nume adus din Europa şi încă din partea ei cea mai veche, din răsărit. Mitologia greacă a conservat amintirea unor femei războinice de o mare faimă, ale căror siluete decorează foarte mult din vasele greceşti. Ceea ce ştiau despre ele grecii era că veneau dinspre nord şi dinspre est şi că au participat la războiul Troiei.

Amazoanele au un nume care le indică o trăsătură caracteristică : A = fără, MASTOS = sîn indică pe femeile războinice, ale antichităţii. AMAZOANELE reprezentau o societate alcătuită exclusiv din femei cu îndeletniciri războinice. Pentru a încorda arcul, ele îşi tăiau sînul drept. Desigur, plutim în cea mai densă legendă. Locul lor de origine ar fi fost malul Mării Negre. Pentru a-şi împrospăta societatea matriarhală ele se întîlneau o dată pe an cu bărbaţii, păstrînd doar fetiţele şi suprimînd pe băieţi. Aceste fe-

Disputa dintre Apollo şi Marsyas — operă atribuită lui Praxiteles

●

Lupta grecilor cu amazoanele. Detaliu de pe friza estică a Mausoleului din Halicarnas, atribuită lui Scopas. Circa 350 î.e.n.

mei bărbătoase au dat totuşi cîteva iubite celebre în mitologia veche. Amazoana Antiopa a avut cu Tezeu pe Hipolyt, Mirtha ca iubită a lui Apollo a născut pe Myrthale. Thalestris a fost iubita lui Alexandru cel Mare.

Amazoanele au inspirat în antichitate fascinaţie şi teamă. Fiind fiicele lui Neptun (Poseidon) constructorul Troiei, amazoanele au intrat în luptă alături de troieni. Ele sînt după Homer de spiţă tracică sau getică. Eşalonul frumoaselor şi crudelor războinice, care prefigurează pe valkiriile germanice, a fost înfrînt doar prin intervenţia lui Achile, iar regina Amazoanelor, Penthesileea, a plătit cu viaţa intervenţia ei, fiind ucisă chiar de Achile. Legenda spune că voind să-i ia armele şi platoşa, Achile ar fi dezbrăcat-o pe regina Penthesileea şi că frumuseţea reginei ucise l-a aruncat în extaz şi apoi în plîns. Chiorul şi răutăciosul Thersit l-a batjocorit pe Achile pentru slăbiciune şi

a batjocorit şi cadravul Penthesileei, scoţîndu-i ochii. Achile l-a ucis pe Thersit pentru profanarea frumoasei amazoane.

Despre Amazoane ne-a vorbit şi Herodot, care povesteşte că Cyrus a străbătut Marea Neagră şi a mers să supună pe Masageţi în Scythia. Acolo domnea însă Amazoana Thomyris, care a condus lupta contra lui Cyrus, l-a învins şi l-a luat prizonier. Regina Tomyris l-a decapitat pe Cyrus

Amazoană îmbrăcată în tunică şi pantaloni (anaxyrides). Detaliu de pe o „pelike" executată în atelierul lui Polianot. Circa 440 î.e.n. (sus) ● Amazonomahie (jos)

şi l-a zvîrlit căpăţîna într-un vas cu sînge spunînd: „Bea din sîngele de care ai fost atît de setos". Alţi istorici, de după Herodot, susţin că Cyrus a murit de moarte bună la el acasă. Important este să reţinem legenda şi aburul ei.

Pentru greci, Amazoanele au fost adversarul perpetuu, un duşman fascinant şi temut, ele vin totdeauna din nord sau din est, pătrund pe teritoriul grec ori ripostează la intruziunile greceşti în teritoriul propriu.

Amazoanele sînt pictate pe multe vase grecești și au inspirat și pe sculptori. Este încă o realitate străină și ostilă Greciei pe care artiștii aceștia încearcă s-o îmblînzească și s-o ia în posesiune pe calea artei. În desenele grecești Amazoanele apar de cele mai multe ori pe jos, în uniforme războinice din cele mai diferite. Pe vremea marii dușmănii dintre greci și perși ele au costum persan, ceea ce ne arată încă o dată că ele însemnau pentru greci întruparea ostilității. Imaginea sub care au intrat în circuitul european este a războinicilor călări. Situarea lor în războiul troian de partea Troiei, originea lor nord-estică, ne indică apartenența lor tracică.

a originea motivului fetei băiețoase, a femeii războinice, care a făcut o frumoasă carieră în literatura modernă, stă acest prototip negrecesc al oștirilor femeiești care participă călare la bătăi mînuind la fel de bine arcul ca și securea. Legenda și imaginea lor a pătruns pe diverse căi în occident, dar unul dintre cele mai interesante vehicule culturale, prea puțin luat în considerare, este acela al maselor de războinici goți care se deplasează de la răsărit la apus, ducînd cu ei o zestre culturală la care nu pot sau nu vor să renunțe. Lumea geților între care au trăit goții a lăsat, se pare, asupra lor o impresie deosebită, devreme ce ei îi perpetuează amintirea transferînd în propriul patrimoniu legendele getice. Prestigiul get era atît de mare încît germanicii și-au declarat multă vreme o origine getică, folosind și apropierea parțială dintre etnonimele get și got. Așa cum mai vechile popoare europene, peste care coborau acum în occident goții, își revendicau o nobilă origine răsăriteană troiană, își revendicau și goții una echivalentă din geți. Scriind istoria goților ca istorie a Spaniei, atît Orosius cît și Jimenez de Rada acordă o atenție cu totul specială Amazoanelor. Acești urmași de goți creștinați prezintă faptele pentru a le condamna și pentru a le opune superioritatea lumii creștine. Celebrele războinice care au umplut antichitatea de sunetul armelor și isprăvilor lor sînt la acești cronicari spanioli femeile geților scăpate de sub control bărbătesc. Păgînismul get a permis, după ei, atît la femei cît și la bărbați ciudata emancipare a Amazoanelor în opinia lui Orosius. Ca și Orosius și Jimenez de Rada, om al bisericii, imaginează o istorie a goților în care înglobează elementele conviețuirii cu tracii de la nordul Dunării, adică amintirile gete. La el Amazoanele sînt soțiile goților, femei „gete", mai exact „masagete", care și-au părăsit soții pentru a întemeia un regat propriu, Amazonia, undeva în Caucaz, pe stîncile Marespiei. Aventurile lor, numeroase, pe care noi nu le-am reprodus în întregime, sînt redate pe larg de istoricul goților-geți. Reținem din istoria lui deplasarea acestui regat matriarhal din Caucaz între geții dunăreni, pe malul Mării Negre. Aici are loc confruntarea militară dintre regina amazoană Tomyris și împăratul persan Cyrus, cu uciderea acestuia din urmă chiar de Tomyris, după care viteaza regină coboară în Mysia sau Moesia și întemeiază orașul Tamer, după alții Thomes. Fascinația produsă de această legendă a fost atît de mare în cazul lui Jimenez de Rada, încît el a garantat că aceste Amazoane mai trăiesc și în vremea lui, în secolul 13,

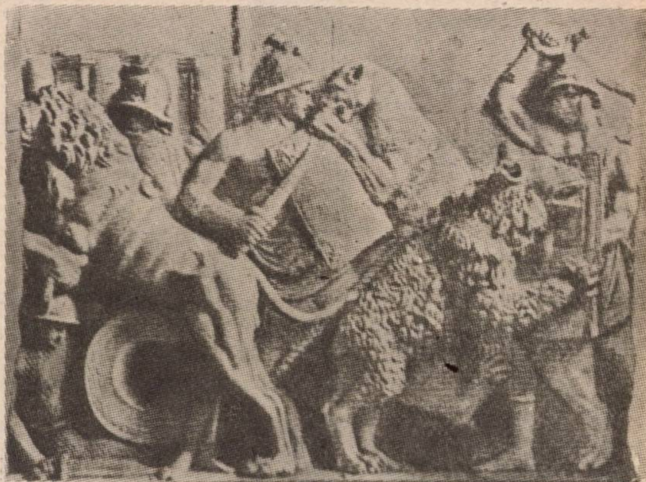

Amazoană. Copie romană după statuia lui Cresilas. Circa 450 î.e.n. (sus) ● Copie romană a unui fragment din scutul lui Partenos : Lupta dintre un grec și o amazoană (jos)

că societatea lor matriarhală este un model de bună gospodărire şi de vitejie militară, că se află la Dunărea geţilor (goţi pentru istoricul spaniol), că Tamer sau Thomes este Tomis din Scythia Minor, iar ţara se numeşte Foeminia. Teritoriile getice atît de exotice pentru istoriograful spaniol treceau în momentul dării la iveală a scrierii lui, 1 243, printr-un proces de clarificare socială şi politică care va duce la întemeierea ţărilor româneşti, la celebra victorie de la Posada a lui Basarab I contra lui Carol Robert, obţinută nu cu Amazoane, ci cu bărbaţi, ca şi la apariţia Ţării româneşti a Cărvunei sub domnia lui Balica, aliatul Paleologilor, pe acolo pe unde ar fi fost după Jimenez de Rada o Foeminia.

Prin Amazoane lumea tracă a procurat Europei materia unui mit şi a unui traiect literar şi artistic. Persistenţa amintirilor în Apus în secolul 13 vorbeşte mult despre densitatea universului mitic al lumii geto-trace, despre capacitatea acestuia de a influenţa spiritele, de a avea posteritate. Credinţei curente că abia turneele în răsărit ale cavalerilor cruciaţi au adus primele transporturi culturale răsăritene în Europa apuseană trebuie să i se aducă unele corecturi. Migraţia gotă de la est la vest a constituit după toate semnele primul mare vehicol cultural al spiritualităţii din răsăritul Europei. Conform unei inerţii, prima întrebare pe care şi-a pus-o omul de ştiinţă român a fost : ce a împrumutat omul carpatic de la goţi ? Se pare că mult mai fructuoasă ar fi cealaltă întrebare : ce au luat cu ei de pe aceste locuri goţii ?

Roma. Luptă de gladiatori cu fiarele

Lupta grecilor cu amazoanele

SPARTACUS

Spartacus, gladiator trac din secolul I al erei trecute, înseamnă mai mult decît un nume în cultura Europei. El este întruchiparea la un grad, pe care-l vom întîlni numai la Decebal şi dacii lui, a spiritului insurecţional, a ideii de libertate. Nenumăraţi militari au dus războaie. De foarte puţini eroi poate fi legată ideea de libertate trăită atît de integral cum poate fi legată de acest trac din munţii Rodopei. La 168 î.e.n., la Pidna, imperiul roman înfrîngea oastea macedoneană. Era ultimul act al supunerii rămăşiţelor fostului mare imperiu macedonean fărîmiţat de diadohi. Roma este stăpînă în Asia Mică, în Peloponez, în Tracia de pînă la Dunăre. Ea începe să recruteze de aici soldaţi. Spartacus intră ca mercenar în armata romană, de unde fuge, dar este prins. Este făcut sclav, munceşte în minele de aur din Numidia, de unde ajunge la şcoala de gladiatori a lui Lentulus Batiatus din Capua, unde a fost eliberat şi a devenit instructor de gladiatori. Este posibil ca cititorul de astăzi să nu ştie ce este gladiatorul. Pe scurt, era un prizonier al războaielor romane redus la condiţia de sclav şi pus să lupte în arenă cu alţi gladiatori, cu arme reale pînă cînd unul cădea răpus. Rănit sau la pămînt, mai ridica un deget implorînd publicului viaţa. Care i se acorda sau nu. Viaţa gladiatorilor era foarte ieftină. Instructorii coborau şi ei în arenă.

In anul 73 î.e.n. aceşti sclavi organizează la Capua o conspiraţie. Din 200 conjuraţi izbutesc să scape doar 70, care se refugiază pe muntele Vezuviu. Aici începe epopeea gladiatorilor evadaţi. Alţi fugiţi li se adaugă. Detaşamentele militare trimise împotriva lor sînt învinse pe rînd şi armele lor capturate. Să nu uităm că aceşti gladiatori ştiau să lupte. Rebelii îşi aleg doi conducători : unul este Spartacus, tracul, altul este Crixus. Proaspeţii comandanţi şi-au dovedit

Stelă funerară a gladiatorului dac Skirtos Dakesis, găsită la Tomis

priceperea învingînd printr-o ambuscadă armata de 3 000 de oameni trimisă împotriva lor sub comanda lui Claudius Glabrio. Răscoala cuprinde Campania, numărul armatei revoltaților ajunge la 70 000 de oameni. Vin nu numai sclavi fugiți, gladiatori, dar și păstori și oameni liberi. Spartacus dorește să părăsească Italia, Crixus vrea să rămînă. Se formează două curente și apar neînțelegeri. Armata se scindează și cei doi consuli, Gellius și Lentulus, trimiși împotriva răsculaților distrug la Mons Garganus-Apulia facțiunea lui Crixus.

Spartacus se întoarce din drum, zdrobește armata lui Lentulus și îngroapă pe Crixus și tovarășii lui cu mare pompă. De aici renunță la părăsirea Italiei, pornește în marș forțat către nordul ei și la Mutina învinge trupele guvernatorului Galiei Cisalpine, Cassius. Deși mai avea în față doar Alpii, Spartacus nu părăsește Italia. La Picenum, în centrul Italiei bate trupele ambilor consuli, în fruntea unei armate de 100 000 de oameni. Intenția lui Spartacus este de a cuceri Roma. Aristocrația romană care disprețuise pînă atunci acest „război de sclavi" retrăiește groaza pe care i-a produs-o Hanibal tăbărînd la porțile Romei. Este trimis Crassus în întîmpinarea noului Hanibal, dar Crassus pierde mai multe lupte și trebuie chemat în ajutor guvernatorul Macedoniei și chiar Pompeius, din Spania.

Deși victorios, Spartacus revine la ideea de a părăsi Italia. Merge în sud în Lucania și le capătul peninsulei Bruttium tratează cu pirații cilicieni transbordarea armatei sale în Sicilia, dar pirații nu-și țin cuvîntul. Răsculații vor să treacă strîmtoarea Messina cu plute făcute de ei, dar nu reușesc. Crassus ajutat de Lucullus încercuie în peninsula Bruttium armata lui Spartacus, dar nici încercuirea, nici capcana șanțului împrejmuitor nu-i oprește pe răsculați, care umplu șanțul cu cadavrele tovarășilor morți și sparg încercuirea lui Crassus, războind dincolo de liniile lor.

Faptele de arme ale lui Spartacus sînt ieșite din comun. Armata romană se confruntă cu un tip de luptă nou și cu un conducător de vocație militară excepțională. Străpungerea încercuirii avea un scop : traversarea mării către Iliria și Tracia. Plecarea urma să aibă loc din portul Brundisium. O altă facțiune dizidentă strategic, de 12 000 de oameni, condusă de Ganitius și Castus, este între timp zdrobită în Lucania. Brundisium nu poate fi atins pentru că drumul e închis de Terentius Lucullus.

Ultima bătălie dintre Spartacus și Crassus se dă în Lucania. Slăbiți de numeroase marșuri forțate, de pierderi, de sciziuni, răsculații pierd această luptă în care Spartacus, care și-a entuziasmat dușmanii prin vitejia sa, a pierit pe cîmpul de luptă. În drumul de la Capua la Roma, Crassus a răstignit 6 000 de prizoneri. Resturi ale trupelor lui Spartacus mai luptau la un an de zile după moartea acestuia în Etruria, după alți șase ani romanii avînd de eliberat de răsculații lui Spartacus orașul Thuri din sudul Italiei. Spartacus murise dar spiritul său insurecțional trăia. Răscoala sclavilor condusă de Spartacus a uimit prin demonstrarea imposibilului. Împotriva tuturor împrejurărilor el a constituit o armată, a bătut celebrele legiuni ale Romei, a făcut să tremure Roma și mai mult indecizia altora decît a comandantului a împiedicat realizarea țelului său : traversarea mării către Tracia natală.

Răsunetul acestei insurecții condusă de o personalitate atît de puternică a fost deosebit. Faptul că pentru a-l învinge pe Spartacus și oamenii săi a fost nevoie de o armată de zece legiuni, cam cît au trebuit pentru cucerirea Galiei, nu poate fi uitat ușor. Mai ales că împotriva acestei armate cumplite, de foști sclavi și

gladiatori, legionarii romani au luptat ca în zilele de glorie ale armatei romane, iar Crassus n-a făcut erori de strategie sau tactică. Practic, înfrîngerea lui Spartacus a fost nu numai o mare victorie politică, dar și una militară.

Mitul lui Spartacus a supraviețuit antichității. Cultura europeană l-a dus cu ea mai departe. Numele lui Spartacus este purtat ca o emblemă a nevoii de libertate și de justiție socială

Este de altfel foarte grăitor că Spartacus a interesat, ca erou al insurecției celor asupriți, mai ales pe scriitorii cu idei de stînga.

În secolul trecut, Constantin Mille este cel care i-a închinat o inspirată poezie marelui erou antic privindu-l din punctul de vedere al marilor idealuri ale socialismului românesc. În secolul nostru, tot un poet cu idei de stînga, un mare scriitor militant, Mihai Beniuc, i-a închinat o poezie intitulată Spartac pe care o reproducem mai jos :

Apusul tău a fost ospăț de lei
În circul plin de cărnuri și de sînge ;
Nici n-apucaseși a ofta ori plînge,
Pînă-au răzbit cu colți și gheara ei.

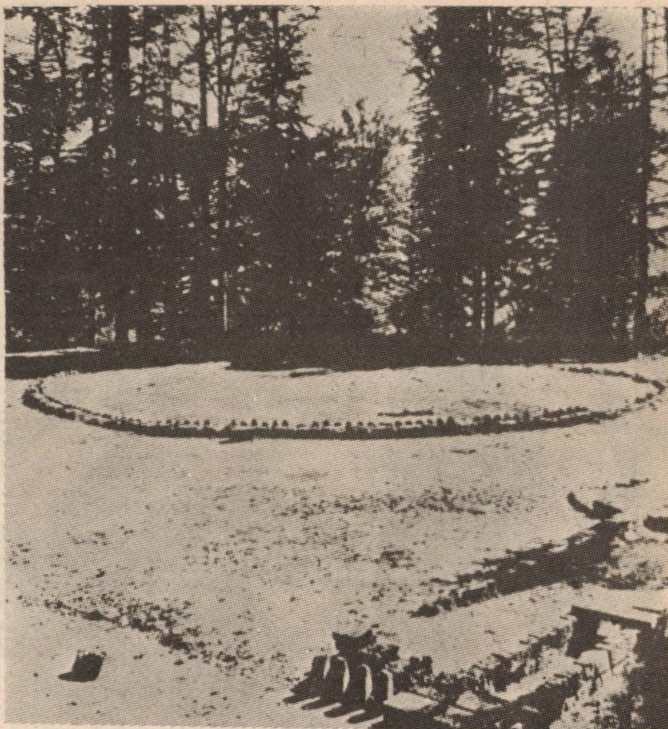
Patricieni, matroane, cavaleri
Se răsfățau în purpuri și miresme
Și te-arătau : „Copilul unei iesme
Se vrea mai mare peste Azi și Ieri,

Spunînd că el a fost trimis de Mîne
S-aducă legea nouă și s-o pună
În locul nu știu cărei legi bătrîne,

Săracul !“ Și-o matroană chicotea,
Căci cavalerul Crispus lînă ea
Îi povestea o anecdotă bună.

(din vol. : Lumini crepusculare, 1970)

După război Spartacus a devenit un erou popular printre cititorii români de toate vîrstele, după traducerea în românește a romanului Spartacus de Rafaello Giovagnoli, tipărit în mai multe ediții de sute de mii de exemplare, adoptîndu-l ca pe un erou al lor.

Sarmizegetusa Regia. Incinta sacră. Sanctuarul mare circular cu caracter de calendar și altarul cu lespezi, denumit soarele de andezit

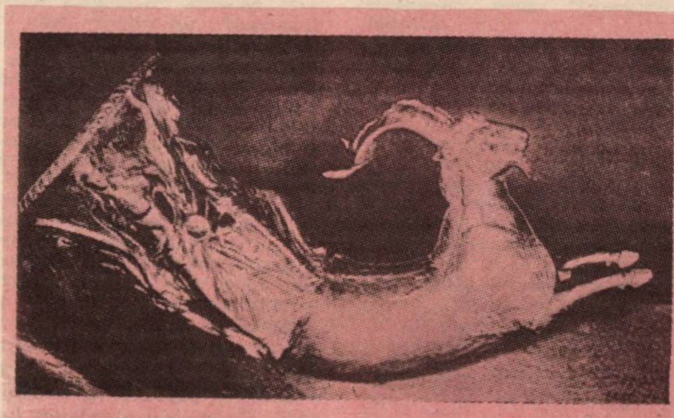
TRACII

racii reprezintă o noțiune vastă : nici un dicționar nu i-a dat de capăt pînă acum. Într-o accepție curentă în cultura română interbelică tracii înseamnă un popor antic la sud de Dunăre întins pînă în nordul Greciei. Dincolo de Dunăre erau dacii. Cercetările lui Vasile Pârvan din Getica n-au modificat această părere ci au întărit-o, marele savant accentuînd diferența dintre traci și daci. Progresul cercetărilor arheologice a lărgit însă orizontul cunoștințelor noastre despre traci. Sursele scrise au fost interogate din nou după aceste noi cuceriri și desenul actual e mai aproape de știrile și perspectiva dată de antichitate. Tracii au fost unul din cele mai numeroase, mai viteze și cunoscute popoare al antichității. Perimetrul așezărilor lor ține la sud de limita Mării Mediterane, fără a lua în seamă penetrațiile mai depărtate, iar la nord de țărmurile Mării Baltice. La vest, limita laxă e a Europei centrale, la est fluviile de deasupra Mării Negre. Pentru Greci, Tracia începea la nord de Grecia și se sfîrșea în necunoscut. Ea coincide cu Hyperboreea, de unde grecilor le-au venit informații ciudate, zei și legende pe care mitologia lor i-a răscroit pe măsura propriului pantheon. Dacii, geții fac parte din marea familie a popoarelor trace, care a ocupat practic răsăritul Europei și are rude și în Asia Mică. Cele mai importante triburi sînt cele ale geto-dacilor, ale odrizilor, bessilor, tribakilor, moesilor. Erau înrudiți îndeaproape cu ilirii, cu cimerienii, cu sciții, cu care-și împart osmotic teritoriile de deasupra Mării Negre. De origine tracă sînt și populațiile Bithyniei, Misiei, Frigiei, Troadei. Aceste deplasări de populație tracă fac parte din așa-zisa Mare migrație egeeană (sec. 13—11 î.e.n.), migrație

Piesă de aur descoperită la Callatis (Mangalia) denumită Marele pectoral de la Callatis (sus) ● Riton de aur cu corp și cap de capră din tezaurul de la Panaghiuriște (jos)

care a cuprins întreg malul Mediteranei răsăritene. O insulă din sud estul Mediteranei, Scarpanto, nu este altceva decît insula Carpathos, dovadă a acestei migrații către est și sud a tracilor. În cadrul acestei migrații, tracii au devenit stăpînii Troiei și ei sînt cei ce se înfruntă cu grecii în epopeica bătălie pentru vestita cetate cîntată de Homer. Dar la o cercetare mai atentă rudele din Asia Mică sînt mai multe și trebuie numite după popoare și nu după țări. Vin întîi la rînd hitiții, autorii unei mari civilizații, apoi thynii și bithynii, după care frigienii, furnizorii de seamă ai tabloului mitologic antic, și mysii — varianta microasiatică a moesilor dunăreni. Lista nu se oprește aici : continuă cu carii sau carienii, cuceritorii coastei Asiei Mici, cu lydienii, constructorii templului Artemisei, zeiță de origină tracică, la Efes, edificiu impresionant, incendiat de Erostratos și refăcut după aceea. O aripă emigrată a lydienilor ar fi dat pe etrusci, după unele opinii, respinse de altele. Lydia, Luda sau Meonia a fost o țară prosperă al cărei simbol rămîne celebrul Cressus. Intre triburile emigrate în Asia Mică din vatra tracică danubiano-balcanică ar fi fost și Philistinii, care au dat numele Palestinei. După cum se vede știrile cele mai multe și mai amănunțite despre traci, din care noi am spicuit cîteva, sînt cele sudice. Remorcați de această optică, istoricii moderni n-au cercetat ramurile de nord ale marelui popor tracic. Dar întinderea lor pînă la Baltică, acolo unde vom întîlni mai tîrziu pe pruși, pe lituanieni, pe estoni este incontestabilă. Întinderea și dinamica marelui popor tracic are un singur echivalent european contemporan : existența și dinamica celților. Cele două mari popoare, tracii și celții, au intrat în contact și conflict, trăind după legile războiului și ale păcii. O osmoză celto-dacică este incontestabilă. Prezența celților, mai ales în vestul actualei Românii, pare indiscutabilă deși toponime care să le indice prezența sînt presărate și în alte puncte cardinale ale teritoriului intra și extracarpatic. Dacă urmașii celților, în special francezii, profitînd de prosperitatea și prestigiul cultural al Franței, au produs și au impus o literatură de autoritate despre celți, lucrurile nu stau astfel cu tracii. Cele mai importante state constituite pe teritoriul tracic sînt cel român și cel bulgar. Abia după al doilea război mondial cercetările au început să procure materia unei noi perspective asupra contribuției trace la istoria Europei. Pînă astăzi au predominat privirile parțiale asu-

Cap de amazoană decorînd apărătoarea de genunchi a uneia din cnemidele de argint ciocănit din tezaurul funerar de la Agighiol

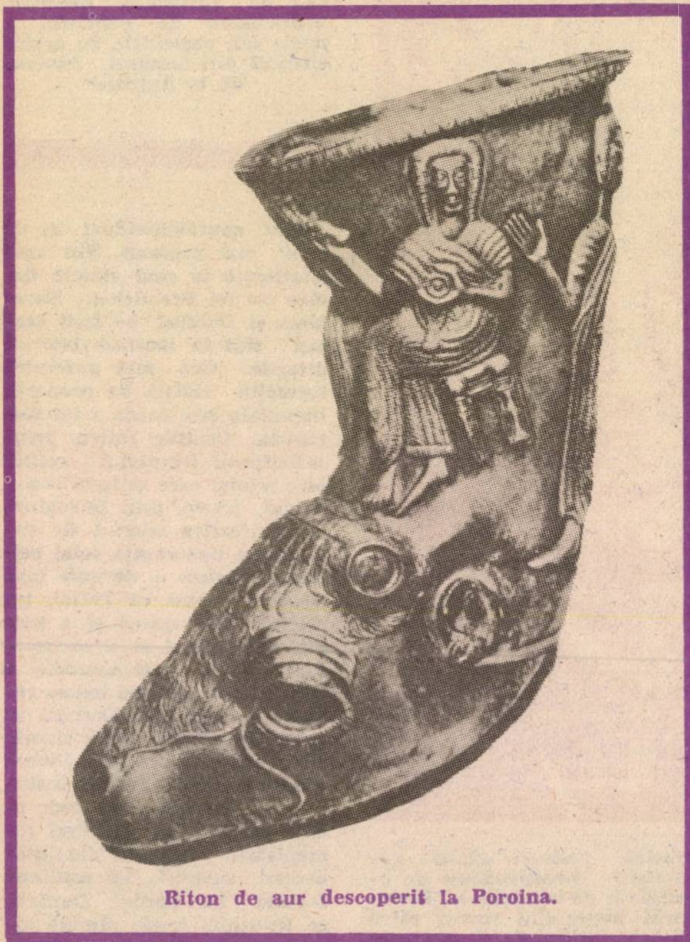
pra contribuţiei lor. Masa informaţiei existente cere un alt tratament, un gest de unificare a materiei şi o optică unică a tratării. Creatori de state şi culturi de rezonanţă, tracii Europei şi ai Asiei Mici merită desigur o mai bună cunoaştere.

În Europa primul stat tracic, dacă trecem peste alcătuirea regatului bosforan cu contribuţie cimerică, este regatul odris sau Tracia Mică, după care trebuie menţionat regatul Epirului. Marea realizare politică tracică este statul macedonean al lui Filip al II-lea şi al lui Alexandru cel Mare, care i-a împins graniţele atît de departe încît a devenit un imperiu, de caracter mondial pentru vremea lui şi cunoştinţele europenilor. Înfăţişată din unghi de vedere grecesc marea ispravă a lui Alexandru cel Mare n-a profitat decît mai tîrziu de avantajoasele raportări la lumea tracică, unde-şi găseşte numeroase corespondenţe de energie şi de mentalitate. Înaintarea imperiului roman către răsărit, războaiele şi cuceririle lui au scos încă o dată la lumină capacitatea militară şi politică a întinsei lumi de factură tracică.

Din rîndul tracilor sud-dunăreni se ridică la Roma o excepţională figură insurecţională, un teribil luptător pentru libertate, gladiatorul trac Spartacus. Dorinţa lui de a străbate cu armata în spaţiul tracic acordă acestei insurecţii un caracter supraindividual şi un sens mai profund. Vin apoi istoriceşte la rînd statele dacice ale lui Dromichete, Burebista şi Decebal, de fapt acelaşi stat în ipostaze istorice diferite. Cea mai puternică formaţie statală de proporţii imperiale este aceea a lui Burebista. Camille Julien, reînsufleţitorul trecutului celtic, este primul care vede în fenomenul tracic, prin Burebista, o manifestare istorică de valoarea şi importanţa celei celtice. Celebru a devenit însă Decebal pentru că Traian l-a celebrat înfrîngerea şi a scos din anonimatul ei o societate care, după toate semnele, a impresionat profund lumea romană. Figura lui Decebal se ridică grandioasă peste clamările victoriei romane. Ultimă redută a tracilor în faţa înaintării imperiului roman cade odată cu Decebal. Procesul romanizării, început dinaintea acestei cuceriri, îşi continuă drumul. La nordul Dunării, pe trunchiul tracic rămîne altoiul roman, la sud, pe trunchiul tracic altoiului romanic i se adaugă un altoi slav, iar mai tîrziu, odată cu apariţia bulgarilor, i se adaugă unul turanic. Sub noile straturi etnice şi culturale, stratul cel vechi şi-a dus mai departe misiunea. Este substratul tracic. B.P. Hasdeu l-a teoretizat, a vorbit despre o unitate culturală şi lingvistică a popoarelor

Riton de aur descoperit la Poroina.

ridicate din trunchiul tracic. A deschis și ferestre către Lituania. L-a urmat Eminescu, evocator neîntrecut al unei Dacii cu aureolă nordică. Limba română este o limbă romanică clădită pe un puternic substrat lingvistic autohton. Gh. Ivănescu în cea mai recentă și mai doctă Istorie a limbii române a demonstrat-o pe larg. Limba bulgară, deși limbă slavă, are aceeași structură cu limba română, o structură gramaticală românească ilustrată cu cuvinte slave, a zis un lingvist suedez. Strămoșii dispar mai greu decît o doresc unii din urmași. Tracii mai sînt încă o realitate pentru români, după cum ne-o arată cercetările științifice moderne. În cîteva cuvinte, se poate spune că tracii reprezintă un mare popor și o mare cultură, o etnie profund diversificată și repartizată geografic, cu mari realizări sociale și politice, cu o audiență specială în lumea antichității. Deși au fost intitulați „barbari", ei nu poartă semnele „barbariei", decît dacă acceptăm că barbar este cel ce nu știe grecește. Cultura lor spirituală a împrospătat mereu dintr-un rezervor nesecat viața spirituală a grecilor. Credințele lor au pregătit și au ușurat apariția creștinismului și a extinderii lui pe teritoriile de origine tracică. Umbrită de minunata sinteză greacă, contribuția culturală a tracilor își impune astăzi dreptul de a fi considerată în sine. Prin sărbătorirea celor 2 050 de ani de la statul lui Burebista și cei 2 500 de la prima atestare a dacilor, România socialistă și-a adus omagiul ei față de acești strămoși pe care nu-i interesau gloriile terestre.

ORFISMUL

învățătură care a plecat de la Orfeu, sistematizată și ridicată la grad de religie, răspîndită în cercuri închise a făcut o importantă carieră în Grecia antică. Orfismul oferea o poveste încifrată a lumii, în care se concentra în chip figurat învățătura orfică, iar orficii participau la ritualuri colective și individuale de purificare. O definiție unică și sigură a orfismului nu se poate da. De cele mai multe ori se pun cap la cap știrile despre orfici și orfism și se încearcă suplinirea lacunelor. Se știe că ei credeau că sufletul supraviețuiește trupului și că se reîncarnează. De aceea nu se hrăneau cu carne și preferau vegetalele. Viața lor se compunea din renunțări și din abstinențe. Dar cel mai bine este să-l lăsăm să vorbească pe Erwin Rohde, care în cartea sa PSYCHÉ s-a ocupat de viața sufletească a vechilor greci și de împrumuturile spirituale pe care ei le făceau de la traci : **„În legătură cu comunitățile orfice și cu obiceiurile lor nu avem nici o mărturie mai veche decît cea a lui Herodot (2, 81), care subliniază concordanța dintre anumite precepte ascetice ale preoților egipteni și cultele secrete „orfice și bahice". După părerea istoricului, acestea erau egiptene și pitagoreice, adică organizate după model egiptean de Pitagora sau de discipolii săi ; ele nu puteau fi deci instituite înainte de ultimele decenii ale secolului al XI-lea. Herodot auzise deci vorbindu-se la Atena, fie altundeva în călătoriile sale, despre comunități închise care, luîndu-și numele de la Orfeu, figură legendară a artei trace a cîntecului, recunoșteau originea tracă a credinței și cultului lor și-l venerau pe Bakhos, zeul trac. Că orficii greci îl venerau într-adevăr, mai presus de toți ceilalți zei, pe Dyonisos, stăpînul vieții și al morții, o dovedesc limpede resturile de care dispunem ale poeziei teologice create de ei. Orfeu însuși, presupus a fi întemeietorul comunităților orfice, este socotit a fi și cel care a instituit ceremoniile**

inițiatice dionisiace. În numele lui Orfeu s-au reunit adepții unui cult special, cel al lui Dionysos; constituiți în comunități, ei practicau un cult pe care cultul oficial al zeilor nu-l cunoștea sau îl repudia. În orașe existau multe și felurite comunități închise de acest fel, tolerate de stat, care se țineau departe de religia practicată în mod public. Este vorba în cele mai multe cazuri, de străini, chiar dacă localnicii nu erau nici ei excluși, care venerau, după riturile din patria lor, zei străini. Dionysos însă, zeul comunităților orfice, nu mai era străin pe pămîntul grec; venit din Tracia el se limpezise și se maturizase sub soarele umanității grecești și devenise un zeu grec, un membru demn al Olimpului grec. Dar în această nouă ipostază, el putea fi înstrăinat de el însuși adoratorilor vechiului zeu trac Dionysos; tocmai de aceea, despărțindu-se de cultul oficial, ei se reuneau pentru a-i aduce un cult în cadrul căruia își puteau găsi expresia deplină vechile concepții ale religiei din patria lor. Un nou val venit din nord îl readucea astfel, alături de demult elenizatul Dionysos, pe vechiul zeu trac pe care cultul oficial nu mai avea nici forța și nici voința de a-l asimila. El și-a găsit de aceea adoratorii în cadrul unor comunități care îl cinsteau după legile lor proprii. Nu știm dacă tracii au fost cei care au restabilit pe pămîntul Greciei vechiul lor cult al lui Dionysos, așa cum restabiliseră cultul neîmblînzit al zeițelor Bendis și Kotyto. Pentru viața grecească acest cult special nu ar fi avut nici o importanță dacă nu i s-ar fi alăturat grecii, crescuți în ideile religioase ale patriei lor, dar care, sub numele de „orfici", l-au readaptat pe zeul trac, în alt fel decît o făcuse mai înainte cultul oficial grec, modului de a simți al grecilor. Nimic nu ne permite să credem că secte orfice s-au constituit în Grecia înainte de cea de-a doua jumătate a secolului al VI-lea, adică înainte de acea epocă crucială, în care gîndirea mistică a dat naștere în mai multe locuri unei teosofii care năzuia să devină filozofie. De această năzuință este pătrunsă și poezia religioasă orfică, fără însă a putea merge pînă la capăt pe acest drum." (p. 264, 265) Asemenea poezii orfice s-au găsit nu numai în Grecia ci și în sudul Italiei, ceea ce ridică problema originii lor. Cînd s-a deplasat în Sicilia, Pitagora a găsit acolo comunități orfice, după toate semnele. Interesant de reținut este că acest sud al Italiei primise în vechime un aflux de populație din țările trace. Edwin Rohde ne ajută să înțelegem cît de strînse și reciproc îndatorate erau legăturile între popoarele și țările antice care respirau prin Marea Neagră și Mediterană. Orfismul este un transport cultural și spiritual adaptat. Este un caz de mutare în alte tipare sudice și grecești, în plus urbane, a unor alte tipare, nordice, tracice și naturiste. „Vechiul cult trac al lui Dionysos, nemărginit în aspirațiile sale, se desfășura tumultuos noaptea sub bolta vastă a cerului, în munți și păduri, departe de civilizație, în mijlocul naturii sălbatice. Cum s-a încadrat acest cult în limitele înguste ale vieții citadine este greu să ne imaginăm, chiar dacă presupunem că multe din excesele reale ale serbărilor din țările din nordul Greciei se reduceau acum doar la ritmuri menite să le amintească doar simbolic. Mai clară ne este latura practică a activității religioase prin care orficii veneau în contact, dincolo de comunitatea lor închisă, cu lumea profană. Orfeu însuși, modelul lor suprem, este, potrivit tradiției, nu numai cîntărețul inspirat al zeilor, ci și un prezicător, un medic care cunoștea leacuri miraculoase și un preot purificator; orficii, urmîndu-i exemplul, își exercitau și ei activitatea în toate aceste domenii. Concepțiile cathartice care s-au dezvoltat pe pămîntul Greciei au intrat, la orficii greci, într-o alianță cît se

Decebal (după o gravură germană)

poate de firească cu vechiul cult trac al lui Dionysos". Ca urmare a cultului lui Orfeu, a practicilor prin care se întreţinea acest cult, s-au dezvoltat, ne spune Erwin Rohde, ideile purităţii, ale desprinderii de ceea ce este terestru şi perisabil, ale ascezei. **„Contopindu-se cu ideile de bază ale religiei trace a lui Dionysos, aceste idei au dat credinţei şi vieţii însăşi a adepţilor acestor secte un timbru specific, o orientare proprie".** Această orientare proprie a distins orfismul grecilor, de cel vechi al tracilor. Drama orfică pleacă de la sfişierea taurului sacru şi înghiţirea lui de către titani. Elementul binelui se amestecă cu cel al răului, puritatea este imaculată. Titanii sînt loviţi de fulgerul lui Zeus şi reduşi la cenuşă. Din această cenuşă au apărut oamenii, dar ei poartă în fiinţa lor amestecul zeiesc şi titanesc, motiv pentru care trebuie să se purifice pentru a intra în comuniune doar cu zeul şi a lepăda partea titanică a fiinţei omeneşti. Omul este deci impur, iar orfismul îl învaţă să se purifice, să se înalţe către starea zeilor. Sfişierea taurului este tracă. După cum la fel de nordică este şi credinţa în nemurirea şi transmutarea sufletelor. Grecii au sistematizat vechiul mit prin introducerea titanilor. Orfismul a devenit o ştiinţă pentru purificarea sufletului. După moarte sufletul e judecat de un tribunal. Cei ce nu s-au purificat prin orgiile orfice cad în Tartar unde-i aşteaptă chinuri groaznice. Participantul la practicile orfice poate însă să asigure iertarea chiar a celor duşi înaintea lui pe cealaltă lume. Curăţenia lui îi salvează pe ceilalţi. După moarte va locui lingă zei. **„Ai sentimentul, scrie Erwin Rohde, să te afli în prezenţa unor concepţii nu greceşti, ci trace, atunci cînd auzi vorbindu-se despre „ospăţul celor puri" şi despre beţia nesfirşită de care aceştia se bucură".** Orfismul vădeşte cel mai bine legătura tracilor cu grecii.

DECENEU

eceneu, personaj istoric real, pomenit de scriitorii antici ca poet şi sfetnic al regelui-regilor Burebista (sec. 1 î.e.n.). Ca preot, Deceneu făcea legătura între puterea divină pe care o întrupa şi cea lumească, care aparţinea regelui. L-a ajutat în chip decisiv pe Burebista prin sfaturile sale să realizeze unirea triburilor dace şi trace într-un singur stat, cel mai mare stat tracic cunoscut de-a lungul întregii istorii antice. Deceneu este celebru prin mijlocul găsit pentru a-i disciplina şi a-i aduce pe bărbaţii daci la sentimente virile : el a hotărît tăierea viţei de vie şi a stirpit beţia din rîndurile dacilor. Ştirile pe care le avem despre el sînt puţine şi inexplicabile. Este sigur că reprezenta o altă ipostază a lui Zalmoxe şi că era ca şi acesta un iniţiat, capabil de a oferi soluţii surprinzătoare şi eficiente. Succesul statului burebistan este totodată şi succesul lui Deceneu. După asasinarea lui Burebista (44 î.e.n.), Deceneu a preluat prerogativele regale în statul dac din interiorul arcului carpatin. Preot şi rege în acelaşi timp, el este una din verigile lanţului care duce de la Burebista la Decebal. Interesantă şi puţin cunoscută este posteritatea lui Deceneu în vestul Europei. Strabon ni-l prezentase pe Deceneu ca pe un preot iniţiat în Egipt, asemeni lui Zalmoxis, un cititor în stele, un profet, un reformator moral, un zeu. Zalmoxis, mai vechi, este uitat, Deceneu trece înainte. Tradiţia acestor preoţi ai dacilor, asemănători zeilor, a trecut în Spania, unde a făcut carieră. Goţii ajunşi în Spania au dus cu ei împrumutată de la geţi această imagine măgulitoare : „Nu le-au lipsit, scrie episcopul Jimenez de Rada, oamenii care să-i înveţe înţelepciunea, — şi pentru acest motiv goţii au fost mai înţelepţi decît toţi barbarii, asemenea grecilor, după cum arată Dion, care a compus istoria lor în limba greacă ; iar nobilii lor se numesc pileati şi dintre ei se alegeau regii şi sacerdoţii". Pe lîngă Burebista, Deceneu îndeplinea rol de sfetnic politic : „Şi după sfatul lui Diciceus, au ocupat pămînturile germanilor, pe care acum le ţin francii ; şi i-a dat Boruista o putere aproape regească". Exerciţiul regalităţii, ne spune această cronică, Deceneu l-a avut înainte de moartea lui Burebista, pe care l-a dublat încă din timpul vieţii. „Cezar, care a supus imperiului său pe toată lumea, n-a putut supune regatul goţilor (a se citi geţilor), deşi a încercat ; şi nici Gaius Tiberius, al treilea împărat al romanilor, cu toate că adesea s-a gîndit s-o facă". Confuzia între goţi şi geţi este puternică şi neîntîmplătoare. Deceneu este un mit gotic, fără a fi încetat să fie personaj istoric de la Dunăre pe timpul

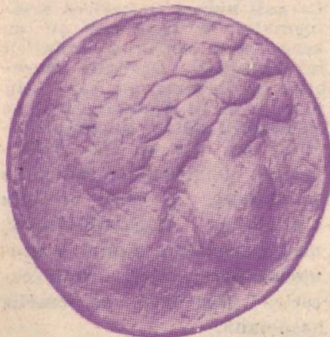

Deceneu — sculptură de Constantin Iordache

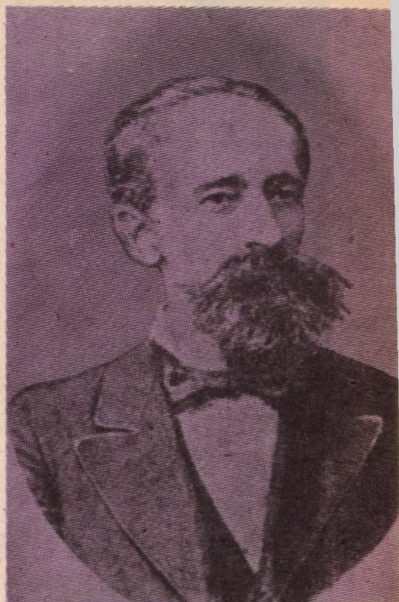
lui Burebista : Linia sacră, a înţelepţilor, filozofilor, iniţiaţilor este urmărită mai departe în istoria goţilor : „Iar după moartea lui Dicineus, au avut aproape aceeaşi veneraţie pentru Eumosicus (după alte izvoare Comosicus) care nu era mai puţin iscusit decît el. Datorită priceperii sale, acesta a fost cinstit ca un rege pontif şi judeca poporul cu cea mai mare dreptate. Iar cînd a părăsit lumea i-a urmat la domnie, după multă vreme, Dorpaneus". Dorpaneus este Decebal şi iată cum istoria dacilor, o istorie tracă, apare într-o cronică spaniolă ca un titlu de cinste pentru urmaşii acestora. Deceneu ocupă un loc special în panteonul goţilor apuseni în occidentul medieval în clipa cînd apar zorii statelor naţionale. Regula răsunetului este după cîte se pare să glorifice cît mai departe de centrul care a produs faptele răsunătoare.

HASDEU

aşdeu Bogdan Petriceicu, (1838—1907), unul din cei mai mari lingvişti şi istorici români, care prin publicarea studiului Perit-au dacii ? **(1860) a deschis în mod convingător seria cercetărilor privitoare la daci respingînd exclusivismul romanoman al Şcolii Ardelene, care tăgăduia participarea dacilor la etnogeneza poporului român. Prin acest studiu Haşdeu fixează locul moştenirii dace în tezaurul culturii române. Tot Haşdeu este creatorul conceptului de substrat şi al teoriei însoţitoare, prin care s-a clarificat modelul dezvoltării istorice a limbii române. De la Haşdeu acest model va trece în cel mai fecund chip la N. Iorga. Tot Haşdeu s-a ocupat de limba şi mitologia dacilor stabilind modul în care pot fi identificate cuvintele române de origine dacică şi al motivelor culturale de substrat. În tracologie contribuţiile dacice ale lui Bogdan Petriceicu Haşdeu ocupă un loc excepţional. Geniul savantului şi-a depăşit într-atît de mult epoca încît, neînţeles, a intrat în uitare şi abia astăzi i se redescoperă, fără consecvenţă, contururile, valabilitatea şi actualitatea ştiinţifică. Eminescu şi Iorga, Pârvan şi Blaga, Voiculescu şi Eliade, nu pot fi imaginaţi în cultura română fără geniala defrişare haşdeiană. Dăm cîteva din titlurile obligatorii ale unei bibliografii daco-trace :** Perit-au dacii ? **(1860),** Mosaice de la Sarmisegetuza **(1860),** Cine-au fost dacii ? **(1868),** Ovidiu la gurile Dunării **(1872),** Originea civilizaţiei **(1873),** Alfabetul dacic **(1873),** Viaţa de codru in Dacia **(1873),** Istoria critică a românilor, **I—II, 1873—1875,** Originile agriculturii la români **(1874),** Originile viticulturii la români **(1874),** Originile păstoriei la români, Elemente dacice **(1874),** Principie de filologie comparativă ario-europea, cuprinzînd grupurile indo-persotracic, geto-italo-celtic, letoslavo-germanic, cu aplicaţiuni la istoria limbii române, **Curs (1875),** „Cucul şi turturica" la români şi la persieni **(1876),** Fragmente pentru istoria limbii române, Elemente dacice, **(1876),** Bradul şi viişoara, Baladă populară albaneză **(1876),** Un descîntec român şi un descintec sanscrit din Vede **(1876),** Zina Filma, goţii şi gepizii in Dacia, **(1877),** Balade poporană „Cucul şi turturica" în Persia şi Francia **(1877),** Cuvente den bătrîni, **tom. I—III, 1877, 1879, 1881 (interesante prin etimologiile din albaneză, lituaniană, limbile Asiei Mici, etc),** Daci, Notiţă critică **(1881),** Doina, Origina poesiei poporane la români **(1882),** Din istoria limbii române **(1883),** „Doina" răstoarnă pe Roesler **(1882),** Bourel melc şi culbec, Dacii şi latinii într-o scoică, **(1883),** Etymologicum Magnum Romaniae, **I—IV, (1887—1898),** Strat şi substrat, Genealogia popoarelor balcanice **(1892),** Prelegeri de etnopsihologie **(1892),** Cine sînt albanezii ? **(1901),** Elemente dacice în limba română **(curs**

Decebal — basorelief de Constantin Iordache

universitar la Arhivele statului), etc. B.P. Hașdeu a lăsat și alte contribuții pe aceeași temă în revistele timpului. O ediție a contribuțiilor hașdeiene privitoare la substrat se lasă încă așteptată. Pionier în toate domeniile substratului, Hașdeu a pus una din pietrele fundamentale ale edificiului umanistic românesc.

ersonalitate copleșitoare a timpului său, incomodă pentru contemporani, B. P. Hașdeu n-a găsit întotdeauna nici ecoul, nici sprijinul necesar întreprinderilor sale. Etymologicum Magnum Romaniae, suspendat la cuvîntul „bărbat", rămîne o rană a culturii românești. Dus pînă la capăt, marele dicționar ar fi schimbat probabil cursul întregii direcții culturale românești. B.P. Hașdeu s-a așezat deobicei deacurmezișul acestui curs, cu egală seriozitate și malitie. Perit-au dacii ? nu este un simplu articol, ci un manifest științific îndreptat împotriva unei direcții culturale interne, care satisfăcea din păcate și o campanie antiromânească externă cu aspect științific. Din afirmația că românii sînt exclusiv latini o istoriografie interesată ungaro-germană constituia premiza unei demostrații a românilor ca veniți la Carpați din sudul Dunării. Demonstrînd continuitatea dacică, Hașdeu oferea totodată și o probă a continuității românilor, dînd o ripostă pulverizantă teoriilor roesleriene. Nu toți contemporanii i-au înțeles gestul, în egală măsură științific și patriotic, iar după 1860, data cînd tipărește Perit-au dacii ?, B.P. Hașdeu are de suportat consecințele nealinierii la înrădăcinata linie romanomană. Abia peste opt ani, savantul va putea reveni la demonstrația amplă a tezelor sale privind vechimea poporului român prin trunchiul tracic. Năzuința mărturisită a lui B.P. Hașdeu a fost să scrie mitologia dacilor și poate că această pierdere este mai mare decît aceea a întreruperii dicționarului său etimologic. Spiritul critic și disociativ al savantului, erudiția sa uimitoare ar fi produs desigur o operă de urmări incalculabile astăzi, dar de bănuit. Termenii de comparație cu care lucra Hașdeu pe terenul mitologic, al anticelor credințe, era mai vechi decît al Greciei, fiind cel al Asiei Mici, direcție în care-l va avea ca urmaș pe Mircea Eliade.

Teoria substratului la Hașdeu nu este decît necesara teorie științifică a disocierilor pe straturi temporale a civilizațiilor și limbilor, scoaterea din vaga comparatisticii lingvistice, care nu putea ignora etajele culturale în curgerea secolelor. Hașdeu a înțeles, ca nimeni altul, că numeroase fapte de limbă și de istorie nu se pot explica doar pe etajul latin al culturii române și că trebuie coborît mai jos, pe etajele intermediare. Hașdeu a scos ca zeii din apele oceanului insula limbii dace, coborînd în substrat la etajul limbii albaneze. Aspectele lingvistice comune românei și albanezei sînt elementele limbii române de substrat. Operația româno-albaneză fiind amplă a rămas, s-a impus, cu toate minimalizările unor urmași mai puțin clarvăzători. Cealaltă operație de coborîre în substrat, la etajul româno-lituanian, deși formulată atît de pregnant în cazul cuvîntului „doină" și repetată în Cuvente den bătrîni de mai multe ori, n-a găsit nici un ecou, nici continuatori. Darul a rămas ignorat pînă după a doua jumătate a secolului XX cînd o sumă de iubitori ai adevărului în materie de istoria limbii române redescoperă cu argumente noi acest raport lingvistic de substrat cu lituaniana și limbile baltice. De mare interes este polemica lui Hașdeu cu Roesler pe tema goților, în a căror limbă adversarul poporului român căuta elemente gote și pentru că nu le găsea socotea că românii n-au fost la nordul Dunării. Pe acest coridor tematic deschis de Hașdeu timpul a inversat termenii problemei, nu românii trebuiau să primească de la goți, ci invers, populația mobilă de la cea sedentară.

După toate semnele, goții n-au plecat de la Dunăre și Carpați numai cu zestrea arianismului, ci după unii și cu aceea mai veche a amintirii lui Zalmoxis, Deceneu, Burebista și Decebal, pe care i-au dus cu ei în Spania, ca și cu stindardul dacic, dragonul fîlfîitor cu cap de lup. Informațiile existente la îndemîna savantului, a cărui erudiție era totuși înspăimîntătoare, nu-i permiteau atunci o asemenea perspectivă. Noile cuceriri stau însă pe temelia hașdeiană.

Grafică de Bogdan Stihi

LUP, LUPII

Lup, lupii, noțiune care face parte din dicționarul tracic. Numele lupului nu e atestat în dacă și tracă, dar a putut fi dedus. În trecutul tracilor de la nordul Dunării, adică al dacilor sau geților, lupul a ocupat un loc important. Dicționarul de istorie veche a României nu cuprinde noțiunea „lup", pe care o credeam indispensabilă aici. Orice istorie a românilor descrie steagul dacic care avea cap de lup și coadă de balaur. Dar în acest dicționar nu vom găsi nici noțiunea de steag, nici de balaur, nici de dragon. Steagul dacic rămîne extrem de important prin semnificațiile pe care le comportă. După N. Iorga, șarpele, balaurul din steagul dacic nu e „numai un simbol animalic, ci esența religiei strămoșești". Cu alte cuvinte stindardul dacic avea o semnificație spirituală și așa cum o presupunem pentru balaur, trebuie s-o presupunem și pentru lup. În De la Zalmoxis la Gengis-Han, Mircea Eliade avansează o interpetare a acestui simbol sub titlul Dacii și lupii. Ea pleacă de la numele de daoi pe care-l dă Strabon dacilor și de la substantivul daos, care în frigiană înseamnă lup. Daoi ar însemna lupii. Rădăcina cuvîntului ar fi dhău — a apăsa, a strînge, a sugruma, din care derivă iliricul dhaunos — lup, zeul Daunus, sau alt zeu, trac, al războiului Kandaon sau lidianul Kandaules. Mircea Eliade își alege exemplele din aria lingvistică de sigură înrudire cu tracii și cu dacii. Orașul Daous-dava, din Moesia inferior, între Dunăre și Balcani, însemna „satul lupilor". O ramură scită care bîntuia la răsărit de Caspica se numea daoi, după latini Dahae, iar după greci daai, foarte probabil din rădăcina iraniană dahae — lup. La sud de Caspica era Hyrcania, în iraniana de răsărit Vehrkana, în cea de apus Varkana, din rădăcina vehrka — lup. Toate înseamnă „țara lupilor".

La Arcadia erau lycaonii, după cum Lycaonia sau Lucaonia în Asia Mică. Laconia spartanilor ține tot de această rădăcină. Exista tot în Arcadia un Zeus Lycaios, după cum exista și un Apollon Lycagenetul. Lyca corespunde lui lup, iar Apollo este cel născut din lupoaică. Exemplele lui Mircea Eliade sînt mai numeroase și ele pot fi sporite. Demonstrația este făcută din unghiul antropologic al popoarelor care poartă numele unui animal, în cazul nostru, al lupului. Explicația prezenței capului de lup pe steagul dacilor trebuie căutată aici. Mai complicat este ritualul de inițiere al tinerilor lupi, adică al tinerilor organizați în asociații bărbătești închise al căror rost este de a trece acele examene care să-i facă să semene cu carnasiera pe care și-au ales-o ca emblemă. De obicei, cel care vrea să împrumute pînă la confundare calitățile fiarei pe care o vînează este vînătorul. Ucigînd-o, îmbrăcîndu-i pielea el se transformă în animalul-zeu. Carnasierul este modelul exemplar al războinicului. Este interesant că dansuri ale lupilor se joacă de anumite triburi înaintea plecării la război. Pentru Mircea Eliade dacii sînt o confrerie războinică al cărei simbol a fost lupul. Dificultatea ar fi aceea a deosebirii de nume : dacii (deci lupii) sînt tracii nord dunăreni din vest, pe cînd cei din răsărit se numesc geți. Sînt și aceștia tot

„Strămoșii" — tablou de Aurel Nedel

lupi ? Exemplele privind Hercinia, deci orientul, ar fi un răspuns. Dar mai sînt și altele. Răsăritul se închina și el lupului. Persanii aveau un stindard cu lup. În Turkestan s-a păstrat imaginea unui stindard compus dintr-un cap de lup și un dragon. În nord-vestul Iranului și în Armenia, corpurile de elită ale ostașilor purtau stindarde cu dragoni. Informațiile ni le dă Mircea Eliade. Asemenea stindarde au pătruns și în armata romană. Dat fiind că ea era alcătuită din elemente etnice răsăritene, faptul nu e de mirare. Dar ceea ce vrea să rețină Mircea Eliade este frecvența simbolului lupului la traci, la iranieni și la germani. La aceștia din urmă el menționează obiceiul de a îmbrăca blana animalului (lup sau urs) ca și frecvența numelui Wulf-Wolf. (Apostolul creștin al goților se numea Wulfila).

Dacă răsfoim cărțile literaturii române lupul ne apare ca personaj la Mihail Sadoveanu de mai multe ori, ca și la Vasile Voiculescu, care i-a închinat cîteva povestiri memorabile între care Luparul. Spiridon Popescu, alt scriitor al „Vieții Românești" îndrăgostit de vînătoare ca și Sadoveanu, a scris o carte de însemnări despre vînătorile de lupi. Este o carte scrisă cu știință despre obiceiurile lupului și mijloacele cu care trebuie să fie prins. I.G. Vissarion a istorisit și el cum se prinde lupul în capcană. Mai toți scriitorii care au avut și patima vînătorii au scris despre lupi. Dinu Nicodim a compus o carte mare intitulată Lupii. Alături de Vasile Voiculescu la care lupul capătă o proiecție mitică se află însă poeții. Dintre poeziile literaturii române închinate faimoasei și totemicei jivine cităm aici Lupul de Octavian Goga.

Te-am auzit cum hăuleai departe, / Înfiorînd pădurea-nzăpezită, / Bătrîne lup, cu gura istovită, / Etern pribeag al cîmpurilor moarte. / Te-am auzit cum hăuleai departe.

Te-am auzit, și-n ceasurile grele / Ce mă gonesc cu vifore turbate, / Am priceput chemarea ta de frate, / Și-am priceput că-n noaptea fără stele / Tu ești tovarăș visurilor mele...

Tu numai tu, neîmblînzită fiară, / Ce-ți strigi pustiei patima flămîndă, / Și,-n prigonirea cîinilor la pîndă, / Îți plîngi prin codri ura solitară — / Tu înțelegi un suflet fără țară...

tradiție a oamenilor lupi este atestată de Herodot și pentru neuri, locuitori străvechi ai actualului pămînt românesc : „Acești oameni au reputația de a fi vrăjitori, căci atît sciții, cît și elinii stabiliți în Sciția spun că o dată pe an fiecare dintre neuri se preschimbă în lup, pentru puține zile, și că pe urmă își recapătă îndată forma". Practicile și superstițiile lycantropice au dăinuit din cele mai vechi timpuri pînă astăzi în România. Obiceiuri care se mai văd și astăzi prezintă oameni care poartă mască de lup. Romulus Vulcănescu compară în Măștile populare aceste măști de lup cu măștile de lemn ale

capetelor de șacal din Egiptul antic. Credința în lycantropi (oameni lupi) a conservat după el fragmente rituale dintr-un cult al lupului. În sfîrșit folclorul vorbește și el de lupi, ca animale fantastice. Mai multe basme conferă lupului un rol decisiv, superior chiar celui al lui Făt Frumos, dependent în aceste versiuni de el. Cităm dintre ele pe cel din colecția Ispirescu, Lupul cel năzdrăvan. Literatura cultă oferă și ea puncte de sprijin în direcția persistenței unui interes specific față de această sălbăticiune. Mihail Sadoveanu atinge tema. Spiridon Popescu scrie Din povestirile unui vînător de lupi. Voiculescu îi reține semnificația magică și mitică în Schimnicul și În mijlocul lupilor. Calendarul păgîn ascuns în spatele celui creștin consemnează multe zile ale lupilor între care plină de temei rămîne Sf. Andrei (despre care Nicolae Gane a scris o povestire). Foarte numeroase sînt numele Lupu în onomastica românească. Se știe, de altfel, că cea mai veche onomastică românească este cea care preia numele de referință din flora și fauna locului. Două sînt numele care trec din sfera faunei carpatice în onomastica masculină românească : Lupu și Ursu. Restul sînt supranume (porecle) și nu au regimul de excepție al acestora care indică un traiect vechi către cultul celor două sălbătăciuni. Evident, aceasta e onomastica veche, slavul Vîlcu traducînd (ca și ungurescul Farcaș) pe mai vechiul Lupu, adică inversul a ceea ce au afirmat unii glosari ai onomasticii românești. Din onomastică Lupu a intrat și în toponimie. G. Coșbuc reținea răspîndirea numelui Lupu. În orizontul tracic lupii au ocupat, alături de urși, ca ființe cu valori supranaturale, un loc de rangul întîi, ale cărei urme le constatăm și azi.

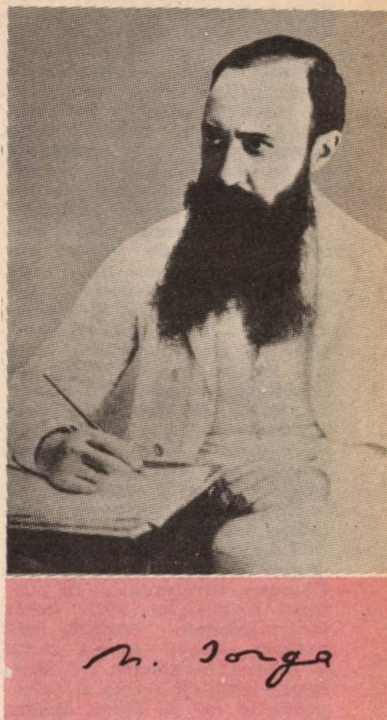

IORGA

IORGA, NICOLAE (1871—1940), mare istoric român, care s-a ilustrat mai ales ca profesor de istorie universală. Tema de pornire a ilustrului savant au fost cruciadele, din care cercetare s-a configurat o a doua mare temă de cercetare și sinteză : lumea bizantină. Firesc i-a urmat o istorie a imperiului otoman ca imperiu de succesiune și de substituție față de cel bizantin. Prin cercetarea asupra Imperiului Roman de Răsărit, cu capitala la Constantinopole, N. Iorga pășește către problemele specifice ale sud estului european.

N. Iorga s-a considerat întotdeauna un profesor de istorie universală și aceasta a fost în primul rînd. Perioada care i-a absorbit toate forțele a fost mai ales Evul Mediu. Preocupările de istorie veche i-au fost impuse marelui istoric de încercarea de a stabili caracterele și întinderea moștenirii bizantine în sud estul Europei. De la concluzia că aici anume identități de forme și de tradiții se datorează Bizanțului, N. Iorga a evoluat către o alta, după care unitatea sud estului european nu o asigură numai factorul și stratul bizantin ci și altele mai vechi. Acesta a fost drumul profesorului de istorie universală către o istorie regională și în cele din urmă către una locală. Ultima mare operă a profesorului de istorie universală N. Iorga a fost Istoria românilor în 10 volume. Scriind-o din cele mai vechi timpuri N. Iorga a tratat și perioadele preistorice și cele de istorie veche care intră fatalmente în istoria poporului român. Fără a-și declina vreo aplecare și pregătire specială în această direcție, N. Iorga a realizat însă în primele volume ale istoriei românilor o recapitulare de probleme și o sinteză remarcabilă. Ignorat sub aspectul aportului său tracologic, N. Iorga rămîne un cercetător și un istoriograf uimitor de informat, de asociativ și de sugestiv și aici. Pe filieră eminesciană el preia noțiunea și conceptul de „substrat“, pe care-l formulase, de altfel, foarte clar B.P. Hașdeu. N. Iorga a ținut însă, din motive pe care oricum nu le putem clarifica aici, să se delimiteze de Hașdeu și să nu figureze în echipa de discipoli a acestuia. Practic e un urmaș al acestuia. Puțini istorici au ca N. Iorga viziunea desfășurării istoriei pe straturi etno-culturale și etnolingvistice. El este de părere că în orice cercetare pentru a da de adevăr trebuie mers la elementul cel mai vechi, care în ciuda oricăror aparențe este cel mai puternic și rămîne decisiv. Cînd n-a procedat astfel, N. Iorga a căutat în prezent stereotipurile de manifestare pentru a descîlci cu ajutorul lor trecutul unde stereotipul trebuia să fie, după marele savant, identic. Cu alte cuvinte, un mereu același scenariu se desfășoară la epoci succesive pe aceleași regiuni sociale și politice avînd la temelie aceeași geografie fizică și umană. Fără dispoziția teoretică, conceptuală și demonstrativă a lui Hașdeu și fără să se revendice din aceasta, N. Iorga rămîne practic în posteritatea acestuia cel mai expresiv hașdeian. Toate istoriile popoarelor pe care le-a scris N. Iorga acordă o atenție specială vechilor straturi etno-culturale și poli-

tice, stăruinței acestora în diverse forme pînă în epocile cele mai moderne. Demonstrația topirii francilor în masa galică sau a bulgarilor în masa slavilor de sud sînt moduri de a sublinia forța substratului. În societatea și istoria românilor a evidențiat întotdeauna energiile și direcțiile substratului. Ruralismul lui cultural și politic pleacă din această viziune în care adîncurile au structuri puternice capabile de a penetra și modela prezentul. Dăm cititorului cîteva titluri care sînt legate fie de evidențierea forței modelatoare a substratului, fie direct de chestiunea tracică. Mai întîi: Observații ale unui nespecialist asupra istoriei antice, 1916; Evoluția ideii de libertate, 1928 (carte ale cărei prime capitole ilustrează direct tema tracică dintr-un unghi extrem de angajat); Oameni reprezentativi în purtarea războaielor, 1943 (unde iarăși primele capitole care vorbesc despre lumea veche și despre Alexandru cel Mare expun explicit tezele și interpretările lui N. Iorga asupra chestiunii și valorii substratului, în speță la Alexandru Macedon); Istoria poporului francez, 1919 (ca istorie a substratului galic); Vederi din Grecia de azi, 1931 (unde notele de drum sînt completate cu conferințe revelatoare pentru observarea interferențelor traco-eline); Istoria românilor, vol. I partea I, Strămoșii — înainte de romani, partea a II-a; Sigiliul Romei, 1936; vol I, Oamenii pămîntului (pînă la anul 1000), 1936 (volume în care contribuția tracologică a lui N. Iorga este de prim rang și pe cît de importantă pe atît de neconsultată); Materiale pentru o istoriologie umană, 1968 (care ar fi fost sinteza finală a savantului cu atît mai prețioasă cu cît această încununare venea după revelația importanței substratului prin cercetarea la obiect pentru Istoria românilor. Incontestabil, chestiunea lumii vechi, a lumii tracice mai este atinsă și în alte titluri ale imensei bibliografii N. Iorga. Un dicționar românesc de tracologie îl poate așeza pe N. Iorga printre autorii de referință.

BALADA

Balada este un termen francez pentru a numi cîntecul de joc, dar aici ne interesează balada românească populară. La români balada folclorică mai poartă și numele de cîntec bătrînesc în sensul de voce a veacurilor trecute. Ele au fost împărțite în mai multe categorii, dar cele care ne interesează aici sînt cele „fantastice", ca Soarele și Luna și Iovan Iorgovan. Ne oprim deci asupra acelor balade cu referință la un trecut fabulos, mitic. Prima culegere folclorică făcută de romanticii secolului trecut a fost cea a baladelor sîrbe, provenite adică dintr-o regiune, Dardania, intrată în referințele mitice ale antichității. După aceea au urmat și baladele românești culese și prezentate de Vasile Alecsandri. Cercetările folcloriștilor au arătat că există o mare asemănare între baladele sîrbești, albaneze, bulgărești, grecești și românești, adică baladele unei regiuni europene de puternică osmoză etnică și culturală. Explicația s-a căutat întîi în nivelarea produsă de ocupația turcească, care n-a funcționat însă pentru români. Apoi s-a împins mai înapoi căutîndu-se o unitate provenită dintr-o puternică influență bizantină. Cea mai plauzibilă teorie este cea hașdeiană a substratului tracic și ilir, comun pentru Peninsula Balcanică și pentru români. Deși baladei românești i s-au contestat, de regulă, rădăcini istorice și cu atît mai puțin mitice, există cercetători care susțin că anume porțiuni și motive baladești sînt de origine foarte veche și că trecerea temelor și motivelor din miturile antice în folclorul popoarelor din răsăritul Europei este o ipoteză de lucru obligatorie. Exemple: darul pe care-l face lui Ahile tatăl său este un cal năzdrăvan. Acest cal prezice moartea eroului. Calul lui Ahile se numește Balios, iar în aromână găsim epitetul Bal'u, după cum în dacoromână Bălan. Cel care formulează ipoteza este C. Poghirc. Cu mult înaintea lui, scriind Istoria vieții bizantine, N. Iorga se oprise asupra nu-

melor pe care le purta calul marelui bizantin Belizarie (de origine tracoromană, după cum a arătat I.I. Rusu), cal numit de greci falios, iar de „barbari" (e vorba de barbarii din solda lui Belizarie, între care mulți traci) balan. „Oare corespunzînd la cuvîntul românesc „bălan"? se întreabă N. Iorga. Cifra de 50 de fii o găsim şi la familia lui Priam şi în ciclul de balade Novăceşti. (Novac are în română sensul de uriaş). În Iliada, eroul luptă cu apa Scamandrului, iar în balada românească Iorgu Iorgovan luptă cu apa Cernei, (nume care, precizează savantul C. Poghirc, se trage din tracicul Tsierna şi nu din slavă). În fața morții Ahile afişează resemnarea din Miorița, ne spune acelaşi. Originea tesaliană şi calul ne conduc către originea tracă a eroului, adăugăm. Tema soțului întors din război care-şi găseşte soția gata să se recăsătorească, din Odiseea, e raportată la situațiile similare din baladele ciclului Unchesii sau Moşneagul, unde rătăcirile eroului durează tot zece ani, soții se recunosc după anume semne, eroul se întîlneşte cu tatăl său în vie, iar pedepsirea vinovaților se face cu ajutorul săgeților. Iată motive sau transmisii extrem de arhaice în baladele româneşti. I se mai pot adăuga două situații mitologice: uciderea balaurului infecțios de către Iovan Iorgovan poate fi apropiată de uciderea lui Python de către Apollo, ca şi fuga soarelui după lună în evidentă legătură cu mitul lui Apollo (soarele) şi Diana-Artemis (luna).

Balada populară românească n-a fost cercetată din punct de vedere mitologic decît de foarte puțini, dar descifrările folclorico-mitice ale acestuia nu s-au bucurat de atenția folcloriştilor, deşi tocmai pe tărîmul mitico-folcloric, Dacia preistorică prezintă cele mai mari garanții de interes ştiințific. Balada populară românească constituie o fişă obligatorie al unui dicționar al culturii daco-trace.

Casandra urmărită de Ajax se refugiază lîngă Paladion. Detaliu de pe o hidrie a pictorului lui Cleofras. Circa 480 i.e.n.

CASANDRA

Casandra, nume care înseamnă neagra prevestire, este al unei troiene. Eschyl a făcut din Casandra unul din personajele memorabile ale tragediei atrizilor. În tragedia Agamemnon, invingătorul de la Troia se întoarce acasă aducînd între capturile sale şi pe Casandra. Clitemnestra îl va ucide în baie, pentru a rămîne cu Egist, înlocuitorul soțului în timpul războiului troian. Casandra va avea aceeaşi soartă, fiind iubită a lui Agamemnon. Aceasta este pe scurt tragedia. Intrată în literatura greacă, Casandra vine însă din lumea troiană şi aduce cu ea suflul pedepselor zeieşti pe care le vor suporta devastatorii Troiei.

Casandra era fiica lui Priam, regele Ilionului. Frumusețea ei îl atrăsese pe Apollo, care-i oferă darul prezicerii în schimbul dragostei. Fata acceptă, dar după ce, insuflată de zeu, devine prezicătoare, îi respinge dragostea. Apollo, înfuriat, îi alterează darul, pe care nu i-l mai putea retrage: Casandra va fi prezicătoare, dar nu va fi niciodată crezută. Într-adevăr, fata va anunța toate marile nenorociri ale Troiei şi ale familiei lui Priam, dar fără nici un efect. În timpul jefuirii Troiei, Casandra se refugiază în templul Atenei, unde însă nu va scăpa de violența lui Ajax, pedepsit mai tîrziu de zei pentru profanarea templului. La împărțirea prăzii, Casandra va intra între bunurile lui Agamemnon şi va fi dusă în Argolida. Ce s-a întîmplat acolo a descris Eschyl în tragedia Agamemnon. Casandra este vocea lumii troiene, ea însăşi o troiană între greci.

Apoteoza lui Homer. Relief de Arhelaos din Priene. Circa 200 î.e.n.

AHILE

hile merită a fi introdus într-un dicționar al culturii tracice fie și numai pentru prezentarea pe care i-o face Enciclopedia civilizației grecești alcătuită de francezi. Este vorba de acele elemente de ordin cultural, mitologic în speță, pe care înșiși grecii le resimțeau ca inadaptabile mentalității și universului lor, străine în fond prin originea lor, mai mult sau mai puțin îndepărtată. Este cazul zeului războiului, Ares, față de care imaginația helenă manifestă o mare frigiditate, aproape o incompatibilitate. În situații similare se află și alte personaje ale mitologiei grecești, despre care ar trebui să cunoaștem primele straturi ale mitului, forma cea mai veche pentru a putea trage cele mai juste concluzii. Ahile se pare că a fost mult prea puternic conturat de epopeea homerică pentru a mai putea fi redus la un numitor comun elenic. Iată prezentarea : „Deși admirau fără rezervă eroismul lui Ahile, grecii au avut pentru acest nobil războinic o afecțiune poate mai puțin profundă decît pentru Ulysse". Este prima pedală pusă în legătură cu eroul Iliadei. „Educația băiatului a fost încredințată lui Chiron, cel mai înțelept dintre centauri, care l-a învățat arta vînătorii și a războiului și a sădit în el principiile moralei și gustul pentru frumos". Modelarea eroului nu este greacă : centaurii reprezintă elementul nordic, străin și ostil. Chiron e întruparea superioară, înaltă a unei lumi căreia altfel grecii nu-i recunoșteau capacități spirituale curente. „Cînd a izbucnit războiul troian, Tetis și Peleu, preveniți de oracol că fiul lor va pieri în acest conflict, l-au

ARCUL

rcul ca instrument de luptă era mai puțin cunoscut grecilor. În Iliada aliații Troiei, din marea familie tracică, mînuiesc toți arcul cu mare măiestrie. Chiar moartea lui Achile vine dintr-o săgeată zvîrlită cu pricepere de Paris în călciiul vulnerabil al campionului acheu. Amazoanele, venite din nordul tracic, folosesc arcul. După unele tradiții ele își extirpau sînul drept pentru a putea ținti cu arcul. Tracii au fost, de altfel, în comunicare directă cu popoarele de stepă de deasupra Mării Negre și de dedesubtul ei, popoare pentru care arcul a fost o armă curentă și perfecționată. Prezența arcului și a calului deosebește net cele două armate și chiar cele două civilizații. De partea troienilor a luptat Apollo. El este, după cum se știe, celebrul săgetător al mitologiei grecești, ceea ce îi divulgă încă o dată originea hiperboreană între olimpicii care mînuiesc de obicei alte arme ! Apollo a ucis pe fiii și fiicele Niobei cu ajutorul săgeților. După o versiune a celebrei legende, zeul ar fi fost ajutat de sora sa Diana, (variantă a Artemizei, zeita tracică), purtătoare și ea de arc și de săgeți. Daco-geții au fost și ei buni mînuitori de arcuri. După informațiile antichității, bărbații daci trăgeau cu săgeți în norii care acopereau soarele, în semn de omagiu pentru zeul luminii. Arcul, săgețile, săgetătorii sînt un indiciu de tracitate.

Patrocle îngrijit de Ahile. Pictură din interiorul unei cupe a olarului Sosites. Circa 510 î.e.n. (dreapta, sus) ● Ahile și Ajax jucînd zaruri. Pictură pe o amforă executată de Execias. Circa 525 î.e.n.

încredințat lui Licomede, regele din Sciros, ca să-l ascundă printre fetele sale și astfel grecii să nu-l poată alege între șefii lor". **Iarăși aceste nume în „lic", care trimite la supranaturala ființă protectoare a lupului.** „Ulise, aflînd de această stratagemă, s-a dus la Licomede luînd înfățișarea unui negustor de podoabe și de țesături. Pe cînd fiicele lui Licomede printre care se afle și Ahile îi admirau mărfurile, Ulise arată deodată niște săbii în timp ce săbiile intonau un cîntec de luptă. Îngrozite, fetele au luat-o la fugă, dar Ahile, cuprins de entuziasm, s-a aruncat asupra armelor, gest care l-a demascat". **Episodul îi combină pe cei doi eroi antitroieni cu o iscusință care evidențiază spiritul tipic grec al lui Ulise.**

Isprăvile eroului se cunosc. Iliada se axează pe starea lui de spirit ! Ahile se retrage în cort și grecii sînt bătuți ; Ahile e suficient să împrumute armura sa lui Patrocle ca troienii să se îngrozească. Doar moartea lui Patrocle îl determină pe Ahile să iasă din

cort, pentru a-și răzbuna prietenul și nu simpatia pentru Agamemnon și oamenii lui. Revanșa lui Ahile înseamnă uciderea lui Hector. Apoi Ahile este la rîndu-i omorît cu o săgeată a lui Apollo de către Paris.

Supărările și mîniile lui Ahile sînt crunte. În luptă el nu are scrupulele omului modern și nici măcar pe ale celui antic : pe Troilus îl ucide, deși era refugiat în templul lui Apollo. De aici izbînda lui Paris cu săgeata împrumutată de la zeu. Manifestările de violență ale peleianului sînt celebre, iar fiul său, Neoptolem, va fi mai crud decît tatăl. „Grecii au celebrat adesea în artă și literatură isprăvile eroului, a cărui glorie i-a impresionat adînc. Cu toate acestea nu vedeau în el un reprezentant tipic al rasei elenice : caracterul său exclusiv războinic, violența reacțiilor, mîinile fără frîu au făcut din Ahile un personaj excepțional, în care grecii, popor rezonabil și moderat, nu se recunoșteau".

Ahile (basorelief) — **Ahile și Hector (basorelief)**

Ahile era tesalian, dintr-o provincie la nord de Grecia, diferită din toate punctele de vedere de Peninsulă. Se creșteau în Tesalia boi și cai. Ahile, care a primit de la tatăl său un cal în dar, e reprezentat, spre deosebire de alți antitroieni, călare. Tesalia a fost mai ales crescătoare de vite și o țară de agricultori, care n-au exploatat deloc orizontul marin aflat la îndemînă. Țara avea o aristocrație militară și era condusă de regi, deci un stereotip social și politic diferit de democrațiile polisurilor grecești. Dacă poate fi comparată cu o societate peloponeziacă, aceasta poate fi numai Sparta, la care elementul nordic, tracic este cel care hotărăște factura societății.

Singurele personaje pe care Tesalia le-a procurat legendelor grecești sînt Ahile și Iason. Expediția nord-estică a acestuia, însoțirea cu o femeie atît

Ahile. Detaliu de pe o amforă. Circa 450 î.e.n. (mijloc) ● Ahile, Polixena și Troilus la fîntînă. Detaliu de pe un divers laconian. Secolul VI î.e.n. (jos)

Insula și templul lui Achile. După Tabula Peutingeriană

de puțin greacă precum Medeea, îl plasează și pe Iason într-o încrengătură excentrică spațiului și spiritului grec.

Undeva în Marea Neagră a fost situat mormîntul spiritual al lui Ahile. Tetis a scos din adîncul mării insula Leuce pentru ca după moartea fiului său să-și afle aci sediul. I s-a mai zis Insula lui Ahile sau Insula Albă sau Alba. După toate datele anticilor confruntate cu realitățile geografice de azi, insula lui Ahile este Insula Șerpilor. (Sînt și păreri că cetatea Chilia a lui Ștefan cel Mare vine de la Ahileia. Plauzibil, dar nedemonstrat încă.)

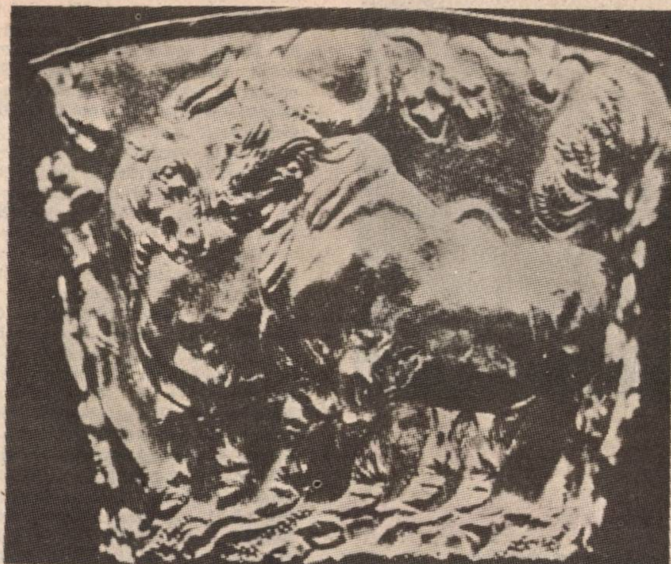
Flaviu Arrian ne spune că Ahile o locuiește, și că în ea se află o statuie de lemn. Cei care poposesc aici aduc ofrande și jertfe lui Ahile și lui Patrocle, din caprele insulei, alții aduc cu ei victimele pentru jertfă. După tradiție, Ahile s-ar fi arătat în vis celor ce mergeau către insulă și le-ar fi arătat locul cel mai bun de acostare. Alte tradiții ne spun că nici o pasăre nu putea zbura peste templul lui Ahile din Insula Albă. Nimeni nu putea să miie noaptea pe insulă. Rămînea pe corabie și descindea a doua zi. Insula e a legendarilor Ahile și Elena întîlniți aici după moarte. Noaptea se auzeau cîntecele petrecerilor lor, care răzbăteau pînă departe pe mare. Ele vorbeau despre Troia și despre eroii trecutului război, iar corăbierii auzeau zgomote de arme și tropăit de cai. O legendă din Philostrat ne arată cît de neîmpăcat dușman al Troiei și troienilor a rămas Ahile: el cere unui corăbier să-i aducă o anume copilă din Troia, din neamul lui Priam. Fata e adusă, negustorul ospătează cu Ahile și cu Elena, e răsplătit și lasă fata pe țărm. Nu ajunge prea departe cînd auzu-i este lovit de țipetele groaznice ale fetei, sfîșiată de Ahile în bucăți.

O altă legendă vorbește despre o ultimă confruntare între amazoane și Ahile pe Insula Leuce. Între prizonierii amazoanelor acestea descoperă pe cîțiva constructori de corăbii. În loc să-i dea morții, îi pun să construiască 50 de corăbii (cifra frecventă a mitologiei elene) pe care se îmbarcă cu caii lor cu tot și debarcă la Leuce. Corăbierii încearcă să doboare arborii din cale dar topoarele se întorc împotriva-le și-i omoară. Amazoanele călări se reped asupra templului, dar e deajuns o privire cruntă a peleianului ca iepele să-și sfîșie stăpînele și să se arunce în mare în timp ce cele 50 de corăbii se ciocnesc între ele și se duc la fund sau naufragiază. Pentru a-și purifica insula, Ahile cheamă un uriaș val marin care lasă în urma lui insula Leuce curată, cu templul la fel de pur ca înaintea atacului. Ahile rămîne în ciuda tradițiilor puternice privitoare la el un personaj excentric tiparului general al legendelor și eroilor greci. De altfel, faptul că i-a fost opus și preferat Ulise se vede din completarea Iliadei homerice, de fapt o Ahileiadă, cu Odiseea, unde eroul este grecul prin excelență, Ulise. Dacă unul e viteaz, celălalt est ingenios și viclean, Odiseea fiind un concurs de inteligență.

Ahile și Troilus. Pictură din Mormîntul Taurilor — a doua jumătate a sec. VI î.e.n. ● Ajax purtînd cadavrul lui Ahile. Detaliu de pe toarta „Vasului François". Circa 570 î.e.n.

Cupă de aur găsită la Vafio, în apropiere de Sparta. Artă minoică. Sec. al XVI-lea î.e.n.

SPARTA

parta, cetatea cea mai sudică dintre așezările importante ale Greciei vechi, a stîrnit uimirea grecilor, care au transmis-o și Europei civilizate. Sparta, marea rivală a Atenei, nu semăna deloc cu Atena. S-ar zice că erau două lumi diferite și chiar popoare diferite. Deci, Atena a fost o cetate strălucitoare, cu construcții mărețe, durabile, ale căror ruine le admirăm și astăzi, Sparta n-a lăsat nimic posterității în domeniul arhitecturii. Lipsa nu pleacă dintr-o neputință ci dintr-o concepție. Sparta avea un alt orizont social, un alt orizont moral și politic decît al grecilor. Conduita lor n-a fost niciodată înțeleasă în întregime, fiind mereu raportată la provincia Aticei și la atenieni. Tucidide scria : „Dacă vreodată nu vor mai rămîne din Sparta decît sanctuarele și temeliile edificiilor publice, posteritatea cu greu va crede că puterea Spartei a fost demnă de renumele său". Faptele s-au petrecut chiar astfel. Vizitele în Laconia produc dezamăgire. Din Sparta, care a făcut să tremure întreaga Grecie, n-a mai rămas decît o amintire.

Toate relatările grecești și reconstituirile savanților europeni nu fac decît să sublinieze singularitatea spartanilor în cadrul peninsulei helenice. Secolul al IX-lea este secolul venirii în sudul Peloponezului a dorienilor. Migrația doriană a străbătut Peloponezul către sud și a ales drept loc de așezare valea unui rîu, Eurotas, care spre deosebire de majoritatea rîurilor din Peloponez are debit continuu. Laconia spartanilor era străjuită la răsărit de munții Parnon, iar la apus de munții Taigetului cu creste de zăpadă. Țara avea păduri de măslini, livezi, cîmpii roditoare și vii, pe pantele munților. Laconienii comunicau cu restul lumii grecești mai ales pe mare. Instituțiile spartane au fost date de greci drept modele de înțelepciune. Aristocrația țării, spartanii adevărați, „egalii", nu practicau nici un meșteșug, nici agricultura, ci doar arta războiului și se ocupau cu treburile cetății. Categoria a doua, periecii, erau străinii, acceptați la marginea societății, a cetăților, care făceau meșteșugurile și comerțul. A treia categorie, a hilotilor, era categoria de agricultori, variantă a sclavagismului. Sparta era condusă de doi regi, fără legătură de rudenie între ei, regi ereditari, exercitînd o putere asemănătoare aceleia a regilor homerici. Ei se sfătuiau cu 28 de spartani aleși prin aclamațiile „poporului" (exclusiv spartan, fără perieci și iloți) sfat numit gerusia, adică al bătrînilor. Tipul de viață al spartanilor era comunitar, pe categorii de sexe. Copiii născuți aparțineau societății. Ei supraviețuiau sau nu dacă gerusia hotăra că merită să trăiască. Copiii cu infirmități erau azvîrliți într-o prăpastie, ca inapți să învețe și să susțină meșteșugul războinic. La șapte ani băiatul era luat de la mama lui și trecut într-o școală de exerciții fizice și militare. După care vine o perioadă, comparată de un cercetător cu riturile masculine din Pacific, cînd acești tineri trebuie să trăiască izolat, departe de ceilalți, să-și cîștige existența prin forță, adică prin furt sau rapt. Dacă vărsau sînge omenesc, mai ales al hiloților rătăciți seara la ore primejdioase pe drumuri singuratice, erau cu atît mai bărbați. Ciudatul ritual, numit krypteia, producea uimirea și groaza grecilor. După această krypteia tînărul spartan devenea cetățean cu drepturi depline și-și lua locul într-un grup de războinici, cu care de acum înainte împărțea și masa și casa. Societatea spartană semăna cu o mare cazarmă sau tabără militară. Datorită acestei instrucții și educații spartanii aveau

Tînără spartană alergînd — statuetă de bronz. Sfîrșitul sec. al VI-lea î.e.n.

Cîmpia Spartei și muntele Taiget

o armată foarte temută în Peloponez. O altă cauză de uimire și chiar de indignare pentru greci era condiția femeii spartane, care nu trăia în gineceu ci în aer liber, practica exerciții sportive dificile și conducea treburile casei, în care soțul, după regulile societății spartane, nu avea ce căuta.

Costumația femeii spartane, mai sportivă, folosind tunici larg deschise, care-i evidențiau coapsele, devenise un alt obiect de uimire și de scandal pentru grecitate. Euripide scria : „Chiar să vrea, o fată n-ar putea să fie cuminte în Sparta, cu coapsele goale și tunicile fluturind, ele trăiesc pe stadioane și în palestre alături de tineri care-și abandonează casa". Extrema libertate de care vorbește Euripide nu era totuși reală, de vreme ce viața spartană era riguros orinduită, iar sexele erau separate, instruite și educate după vîrstă. Pe greci îi mai uimea și faptul că un spartan putea avea copii de la soția altui spartan cu acceptarea soțului. După tradițiile grecești, aceste legi ar fi fost stabilite de Lycurg. Exercițiile militare pe muzică au rămas celebre în istoria Peloponezului. Spartanii aveau de aceea coruri strălucite. Armata i-a fost la fel de celebră, dar redusă ca număr. La venire, spartanii au fost 9.000, iar caracterul închis al aristocrației lor militare n-a dus la sporuri demografice.

Odată cu legea xenalesiei, prin care Sparta s-a închis cu totul în tradițiile ei foarte vechi și s-a izolat fizic de lumea în care trăia, nepermițînd nici cetățenilor săi să-și părăsească patria, dar nici străinilor să intre în ea, Sparta a intrat pe drumul declinului. Contactul prin războaie cu civilizații senzualiste, în care bărbații și femeile nu erau atît de strîns controlați de legi, a dus la slăbirea disciplinei interne, la dezertiuni, la încălcări ale moralei. Spartanii au început să iasă din propria lor legendă. Dar experiența lor a rămas una dintre cele mai interesante, cu atît mai mult cu cît istoria ei e mai bine păstrată decît a altor vechi societăți conservatoare.

ste limpede că în plină Grecie senzualistă și deschisă oricărui import și export, Sparta a reprezentat o încercare de a consolida o societate de tip anacronic. Anacronia ei este lucrul care ne interesează cel mai mult aici. Dorienii veneau din spațiul balcano-carpatic, lucru de altfel știut. O raportare a acestor obiceiuri și legi de factură străveche ale spartanilor, cu cele ale lumii trace se impunea. Pierre Devambez, care în Enciclopedia civilizației grecești se adresa culturilor din Pacific pentru a-i explica pe spartani, putea să-și găsească mai aproape analogiile : la Dunăre, în Balcani sau în Asia Mică, ocupate de societăți tracice. Tipul de proprietate al spartanilor trebuie mai întîi remarcat : aristocrația spartană, „egalii", avea dreptul la pămînt. Ei primeau o bucată de pămînt pe care o moșteneau din tată-n fiu și n-aveau voie s-o înstrăineze. La rîndu-le hiloții nu erau ai familiilor spartane ci ai statului. Cele două linii regale, a Eurypontizilor și a Agiazilor, sînt ereditare și nu reprezintă semințiile învinse. N. Iorga (care credea că numele Spartei „ar trebui cercetat cu stăruință și divinație filologică", în dezacord cu dezinteresul pentru Sparta „în „judecata vremurilor care s-au succedat") consacră o scurtă analiză societății spartane. „De la început, dubla regalitate. Doi regi din două familii deosebite, care n-au măcar voie să se amestece. Două feluri de sînge. Doi strămoși, în legătură cu acea coborîre a oamenilor din nord, ireductibili rurali, care sînt pentru mitologie heraclizii și pentru filologie dorienii, dar pe care, fără șansa de a greși — căci popoarele nu se inventează și nu se strămută printr-un simplu joc al deducțiilor din alte domenii decît acela a propriei lor vieți —, putem să-i identificăm cu singurii care se constată a fi în acele locuri, ilirii și cu deosebire tracii". În consecință Eurypontizii și Aegizii corespund ilirilor și tracilor, „regi de cucerire reprezentînd cele două neamuri, cele două seminții care au participat la dînsa". Tipul de proprietate și de organizare militară îl duce pe N. Iorga la următoarea analogie : „Ei corespund absolut celor doi moși celor doi bătrîni, care se întîlnesc, în fond, la toate socotelile de pămînt, în lumea satelor noastre genealogice, de o atît de veche proveniență. Iloții și parecii, din partea lor, corespund unii sclavilor prinși cu sabia, alții noilor veniți, pe care Moldova îi numește vecini (acesta e și sensul cuvîntului grecesc „perikos", „cel de lîngă casa" cuiva). O moșie, deci, cu urmașii moșului, moșnenii condusă moșnenește". Desigur Iorga are aici în vedere și gerusia, care corespunde „oamenilor buni și bătrîni" din străvechea organizare a satelor devălmașe românești, organizare preromană.

Societatea care scandaliza și uluia lumea grecească, avînd la temelie pe autohtonii Peloponezului și deasupra pe cuceritori, transmutase în vîrful sud al peninsulei tradiții nordice, pe care N. Iorga le identifică și în vechea ruralitate românească.

Că nu în Pacific trebuia mers pentru a identifica modelul societății spartane, așa cum făcea Pierre Devambez, ne-o arată chiar descrierea pe care acesta o face conduitei tinerilor în faza krypteia. Ritul inițierii militare a tinerilor, pe

parcursul căreia aceştia trebuie să se identifice cu fiara cea mai războinică, trăind feriţi de societate, adoptînd condiţiile de viaţă ale fiarei, fugind de oameni, dar şi atacîndu-i, furîndu-le bunurile sau chiar ucigîndu-i, era bine cunoscut indo-europenilor atît în Asia Mică, cît şi în Europa apropiată Greciei. „În timpul probei acel couros lacedemonian, scrie Mircea Eliade referindu-se chiar la spartani, ducea un an întreg o viaţă de lup : ascuns în munţi trăia din prăzi, avînd grijă să nu fie văzut de nimeni". (De la Zalmoxis la Gengis-Han). Nu mai reproducem exemplele pe o arie geografică mai largă date de savantul român. Ele ţin mai ales de lumea de contact a Europei cu Asia Mică. Dar dincolo de raza geografică este de reţinut modelul războinic al spartanilor care este lupul. Mircea Eliade făcuse identificarea pentru daci, al căror nume daos însemna chiar lup, ceea ce întăreşte apartenenţa tracică a spartanilor, indicată de Iorga. Ceea ce aducem aici la vedere este numele de Laconia al provinciei spartane, care trimite la etimonul Lyc, al lupului. Marele legiuitor al spartanilor a fost Lycurgus, care după toate probabilităţile n-a existat, legile aşa-zis licurgice fiind anterioare lui Lycurg, venite odată cu cucerirea doriană, asimilată de Iorga unei cuceriri iliro-trace. Şi numele lui Lycurg cuprinde rădăcina cuvîntului lup, ceea ce întăreşte nu numai ipoteza inexistenţei lui Lycurgus ca legislator, dar şi pe aceea a existenţei unei tradiţii a lupului tutelar la spartani. Deci nu pe oceane depărtate, la capătul lumii găsim modelul societăţii spartane, ci mai aproape de Peloponez, în Tracia şi Dacia, ca şi în Asia Mică. Originea dorienilor ne obligă să ne gîndim la Hemus, la Dunăre şi la munţii Carpaţi. (Este foarte uşor de altfel să facem o legătură între numele tracului Spartacus şi numele Spartei cu derivatele ei, rădăcina fiind evident aceeaşi, dar mai greu este să explicăm această aliniere). Identificarea pe care ne-o propune N. Iorga, pe care o susţine Mircea Eliade, ne dă dreptul să comparăm, cu prudenţa necesară, tipul de organizare socială al Spartei, al Lacedemoniei, cu cel de la Hemus şi Carpaţi.

Cercetarea comparată a vieţii dacilor cu cea a spartanilor are de ce să ne preocupe.

Războinic rănit. Fragmente de pe frontonul templului zeiţei Afaia din Egira. Începutul sec. al V-lea î.e.n.

ARES

Ares zeul războiului la greci este o figură vitregită a pantheonului grec, deşi se trage direct din Zeus şi Hera. Se ştiu foarte puţine despre el, fiind amestecat în foarte puţine evenimente ale vieţii zeilor. Aici ocupă un loc marginal în mitologia şi spiritualitatea grecilor. Spre deosebire de greci, romanii i-au acordat o atenţie deosebită. Considerat un confrate brutal, pus doar pe război, lipsit de inteligenţă, ridiculizat în dragoste, ignorat chiar în meritele sale incontestabile, Ares merită o atenţie aparte. Neînţeles fiind, trebuie să fie străin. Originea lui e, după izvoare, nordică, dunăreană. Mircea Eliade dă pentru zeul războiului la traci pe Kandaon, în legătură cu lupul, un alt nume fiind Daunos, tot legat de lup. În războiul troian, care e foaia de turnesol a mitologiei greceşti, Ares se află de partea troienilor, conform originii sale, ca şi Apollo. El trimite în luptă pe fiica sa, regina amazoanelor, Penthesillea.

Cu toate acestea olimpienii aveau de ce să-i fie recunoscători.

Marile isprăvi ale lui Ares sînt legate de lupta cu giganţii. El ucide pe Pelorus şi Mimas într-o luptă de proporţii colosale. Cînd Otos şi Ephialtes, alţi doi giganţi, au pus munte peste munte (Ossa şi Pelionul peste Olimp) pentru a atinge mai uşor sediul ceresc, toţi zeii au fugit de teama agresiunii. Singur Ares i-a înfruntat pe cei doi monştri, care însă l-au biruit şi l-au aruncat în lanţuri, unde a stat legat 13 luni. Ares avea un car de luptă, o lance irezistibilă, o platoşă de cupru strălucitoare, o voce de tunet. Era însoţit în luptă de mai multe zeiţe, care precizează caracterul războiului.

Una din cele mai jenante scene mitologice este aceea a prinderii lui Ares în năvod în momentul celei mai mari intimităţi cu Afrodita. Hotărît impopular la greci, „un neînţeles", Ares va face o carieră deosebită la romani, unde era considerat tatăl lui Remus şi Romulus, copiii vestalei Rhea Silvia. La romani, Ares, care nu s-a bucurat la greci de nici un templu, se bucură, sub numele de Marte, de un mare respect şi de o mare popularitate. În Forul lui Augustus exista templul lui Mars ultor (Marte răzbunătorul). A avut mai multe nume Mars Grandivus (cel cu paşi repezi), Mars Gradivus (cel grijuliu), Mars Bisultor (de două ori răzbunător), Mars Bellator (stăpîn al războaielor), Mars Quirinus (protector al Romei). Era firesc ca urmaşii troienilor, eneazii, să-şi aleagă drept protector un zeu din partea troiană, zeu tracic la origine, probabil Kandaon numit, Daunos în alte variante. Marginalizarea lui Ares în pantheonul grec este elocventă pentru tratamentul zeităţilor împrumutate, pe care mentalitatea greacă nu le putea asimila.

Călăreț îmbrăcat pentru iarnă purtînd hlamidă. Interiorul unei cupe a pictorului Pisoxenos. Circa 475 i.e.n.

Cvadrigă pe un hipodrom. Detaliu de pe o amforă panatenaică. Sfîrșitul sec. al V-lea i.e.n.

Călăreț. Statuie de bronz. Circa 550 î.e.n. (sus) ● Frescă de la începutul sec. al V-lea î.e.n. Tarquinia

APOLLO

pollo, zeu al luminii, cultivat de greci în nenumărate ipostaze, este un zeu de origine nordică. Pindar îl localizează în Tracia și numeroase elemente conduc către originea hiperboreică a zeului, care ocupă între olimpieni un loc cu totul special. Apărut între zeii greci mai tîrziu, el s-a bucurat de un succes extraordinar legat și de faptul că profeţea. Apollo este un zeu mai apropiat de oameni, cel mai frecvent model al acestora dintre toți zeii, reprezentînd alt tipar decît ceilalți olimpici. Desigur, și biografia lui este plină de isprăvi amoroase, dar el este mai mult decît alți zei un binefăcător și între faptele lui sînt unele care-l apropie de „eroii“ mitologiei grecești, adică făptuitorii acțiunilor necesare comunităților omenești. Apollo a venit din nordul de origine aducînd cu sine muzica. Urmașii săi într-ale muzicii sînt Lynos, Abaris, Orfeu, Musayos, Tamarys. Concursul cu Marsyas nu face decît să sublinieze această supremație. La rîndu-le acești muzicanți din nord, fii direcți sau spirituali ai lui Apollo, au lăsat o întipărire puternică în mitologia helenă.

Înainte de a deveni prezicător la Delphy, Apollo este ucigașul celebrului balaur numit Pithon, din bălțile rămase după potop. Apollo invinge o calamitate și pe locurile curățate de suflarea contagioasă a monstrului va ridica un templu al prezicerilor, celebru în toată lumea Mediteranei de răsărit : Delfi. Aici au apărut apoi preotesele prezicătoare, pythiacele, care își rosteau de pe trepied vorbele cu multe înțelesuri. La oracolul din Delfi a venit Darius, a venit și Alexandru cel Mare. Fenomenul este, altfel zis, al civilizației întregii regiuni, depășind semnificația locală, grecească. Nu e lipsit de interes să se rețină că motivul uciderii balaurilor infecțioși de către tineri frumoși și neprihăniți a rămas în folclorul popoarelor descendente din traci. Ca binefăcător al oamenilor, Apollo se mai numea Lycianul pentru că distrusese lupii (= lycos) care devastau

Zeul traco-dac Apollo cu lira. Relief la Muzeul din Alba Iulia

turmele, Smintheus pentru că nimicea șoarecii care amenințau recoltele, Parnopios pentru că alunga sau distrugea lăcustele care rodeau lanurile.

Dorienii îl numeau Apollo Aghitor, adică Apollo Călăuzitorul pentru că i-ar fi adus din nord în Grecia, supraveghind stabilirea lor în diferite părți ale peninsulei. El se mai numea și Xantos și Chrysocomos pentru că avea părul blond și pletele ca de aur. Dacă mai adăugăm că l-a ucis pe Pithon mînuind arcul și săgeata avem alte elemente ale originii sale nordice.

Apollo este de fapt zeul soarelui, ceea ce trimite iarăși la originea boreală. El conduce soarele de la răsărit la apus, iar părăsirea acestui rost, la un moment dat, a provocat un cataclism. Forțat să cedeze conducerea carului ceresc lui Phaeton, Apollo rămîne pe pămînt în timp ce novicele Phaeton aduce soarele atît de aproape încît pro-

Monedă de argint (tetradrahmă), bătută în Dacia, reprezentînd pe revers imaginea zeului Apollo

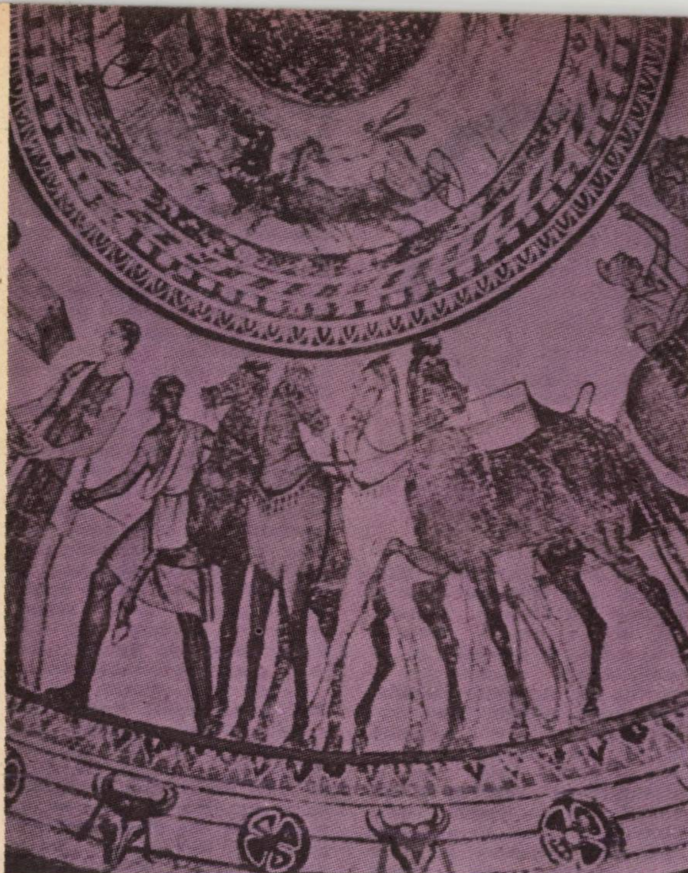
duce mari calamităţi. Zeii sînt obligaţi la măsuri de salvare extreme şi abia după ce Zeus se decide să-l doboare pe Phaeton, care se prăvăleşte din cer, soarele îşi reia traiectoria firească, iar pămîntul scapă de dezastru. Rămas fără atribuţiile celeste, Apollo ajunge păstor la turmele regelui Admete în Tesalia, mereu nordul, unde îi învaţă pe păstori să cînte din flaut şi să preţuiască viaţa păstorească, în ceea ce o deosebeşte de corupta viaţă a cetăţenilor. Pentru că a coborît plăcerile zeieşti pe pămînt, Apollo este rechemat în Olimp.

De Apollo ca zeu al soarelui este legat şi un motiv bine păstrat în folclorul cîtorva popoare din Carpaţi, Balcani, Asia Mică : motivul fratelui şi al sorei, al Soarelui şi al Lunii. Apollo, soarele, are o pereche, pe Artemiza (Diana), zeiţa lunii, soarele fiind fratele lunii, pe care o urmează pe cer în succesiunea zi-noapte. Veşnic tînăr, zeu al vegetaţiei care apare şi se împlineşte, Apollo insuflă firesc numeroase iubiri. El nu este însă zeul armonios pe care ni l-a transmis mai recenta tradiţie helenică şi mai ales interpretarea europeană a mitului, ci un zeu impetuos, pasionat, crud. Pedeapsa lui Marsyas, jupuit de viu pentru îndrăzneala de a-i fi rival muzical, este doar una din isprăvile nemiloase ale zeului armoniei. Cumplită este uciderea celor 7 fii şi fiice ale Niobei de către Apollo (ajutat în unele variante de Diana), pe care zeul rînd pe rînd îi suprimă cu ajutorul arcului şi săgeţilor sale. Zeul purtător de lyră, de fluier şi de arc se distinge prin aceste insigne de hyperborean. După unii poeţi antici, Niobe şi fiii săi n-ar fi decît norii pe care săgeţile îi înlătură pentru a face loc luminii soarelui. Involuntară apropiere, desigur, de tradiţia păstrată după care dacii trăgeau săgeţi în norii care acopereau lumina soarelui. În războiul troian, Apollo nordicul nu putea fi decît alături de Troia. Săgeata cu care Paris ucide pe Achile este luată din tolba lui Apollo.

Ca în orice colecţie de mituri şi cel despre Apollo cuprinde evident straturi vechi şi straturi mai noi. Ultimele reprezentări statuare în Grecia ni-l înfăţişează pe Apollo ca pe un efeb. E viziunea cea mai nouă. Cea veche, cea mai apropiată de origini, rămîne aceea a bărbatului violent care ştie să-şi folosească arcul şi vocaţia muzicală. Preocupat de a face bine oamenilor, Apollo se diferenţiază de sălbatecul egoism al zeilor greci, fiind mai aproape de eroii civilizatori ai Asiei Mici şi de ai Daciei. Într-un eseu pe drept cuvînt celebru NAŞTEREA TRAGEDIEI, 1872, Friederich Nietzsche a ţinut să creeze doi poli opuşi şi complementari ai mentalităţii şi culturii greceşti: apollinicul şi dionisiacul, primul însemnînd seninătatea, celălalt pasiunea. A fost evident o sistematizare a moştenirii greceşti, mult prea geometrică, dar cu mari consecinţe pentru gîndirea artistică a secolului XX. E interesant de ştiut că Friederich Nietzsche se îndoia în genere de „seninătatea" artei greceşti, pe care o vedea într-o continuă pendulare de la apollinic la dionisiac. Tragedia s-ar fi născut din muzică şi din sărbătorile dionisiace, adică dintr-o alianţă a celor doi poli. Fapt sigur e că zeul mitologiei eline, Apollo, înfăţişează trăsături prea puţin apollinice. Grecii s-au vrut pe ei înşişi apollinici şi pe ceilalţi dionisiaci, dar avem motive să ne îndoim de această antiteză.

Apollo Hyperboreul încălecat pe un grifon, ţine într-o mînă lira iar în alta un ram de palmier

ei 2 500 de ani de atestare a geţilor ne solicită o privire înapoi asupra strămoşilor noştri, asupra locului şi rolului lor în lumea antică. Un lucru este sigur : noile cercetări arheologice şi concluziile lor, noile studii şi monografii, apărute la noi şi peste hotare, impun o altă evaluare a acestei lumi, a dimensiunii şi semnificaţiei ei. Lumea dacilor nu era o lume închisă. Ea participa la viaţa Europei şi a neamului său tracic. Valoarea contribuţiei lor la cultura şi civilizaţia Europei se pune altfel în aceste noi cadre create de cercetările postbelice de arheologie şi istorie, de noile sinteze.

Fişele de dicţionar pe care le-am propus cititorului au rostul să indice vastitatea orizontului în care se înscrie fenomenul daco-get, ca o componentă de seamă, ultima cronologic, din marele arbore tracic. Ele au menirea de a incita, de a provoca interesul, dorinţa de cunoaştere, de lectură, altfel zis de a crea apetitul cultural pe o temă fundamentală. Informaţia este scoasă din cărţi care stau în bibliotecile noastre, la îndemîna oricui, drept pentru care indicăm o parte din titlurile folosite : Dicţionar de istorie veche a României, (Ed. şt. şi enc. 1976), Enciclopedia civilizaţiei romane, (Ed. şt. şi enc. 1982), Enciclopedia civilizaţiei greceşti, (Ed. Meridiane, 1970), Vasile Pîrvan, Getica (Ed. Meridiane, 1981), Dacia (Ed. şt., 1958), Hristo M. Danov, Tracia antica, (Ed. şt. şi enc. 1976), Ion Horaţiu Crişan, Burebista şi epoca sa, (Ed. şt. şi enc., 1977), Spiritualitatea geto-dacilor, (Ed. Albatros, 1986), André Bonnard, Civilizaţia greacă (Ed. şt., 1967—69) 3 vol., H. Schliemann, Pe urmele lui Homer (Ed. Meridiane, 1979), Erwin Rohde, Psyché, (Ed. Meridiane, 1974), Al. Busuioceanu, Zamolxis, (Ed. Meridiane, 1985), Mircea Eliade, De la Zamolxis la Gingis Khan, (Ed. şt. şi enc., 1978), Istoria universală (traducere din rusă, ed. şt., 3 vol., 1958—1960), Arta traco-getică (Ed. Academiei, 1969), diverse istorii ale romanilor şi mitologii greco-latine şi atîtea altele pe care nu le mai enumerăm aici.

Cai şi vizitii. Mormîntul tracic de la Cazanlîc (stînga, sus) ● Cortegiu nupţial. Detaliu de pe un lecit antic al pictorului Amasis. Circa 560 î.e.n.

Cavalerul trac. Inele de aur, sec. IV î.e.n.

Sabin Bălașa: „Amintirea străbunilor"

TOTEM ȘI LITERATURĂ

Un „zeu al lupilor" la Carpați?

Negura în care este scufundat trecutul autohtonilor de la Carpați și Dunăre preocupă pe mulți îndrăgostiți de istorie. Dorința de a trece dincolo de granița unor secole apropiate de noi, de a străbate dincolo de centura unui lanț de imagini care bat pasul pe loc în reconstituirea trecutului pe pămîntul locuit astăzi de români și popoarele învecinate, duce la investigații multiple și inegale țintind o clarificare. Toate aceste încercări la un loc sînt semnul unui timp. Numărul celor care se simt chemați de vocea substratului pentru a întreprinde incursiuni într-o lume necunoscută, dar care-și reclamă drepturile la existență în imagini legate, este tot mai mare. Indiferent de părerea specialiștilor privitoare la contribuțiile lor, acestea se constituie într-o realitate peste care nu se poate trece. La urma urmelor această așa-zisă intruziune în cîmpul specialiștilor nu face decît să sublinieze absența acestora de pe frontul unor cercetări mai mult decît necesare pentru cultura română.

În aceste pagini înfățișăm cititorilor noștri incursiunea în spațiul spiritualității preistorice pe care o întreprinde un logician. Obiectul interesului său este în egală măsură Zalmoxis și tradițiile care preamăresc un strămoș lup. Ipoteza lui Alexandru Surdu, care nu e cu totul nouă în unele din articulațiile ei, merită toată atenția cu atît mai mult cu cît se bizuie pe elemente incontestabile, cum e capul de lup al steagului geto-dacic, pentru a da o referință comună, după cum și pe producții literare moderne care vorbesc despre credința în oamenii-lupi. Exemplu apropiat ne stă Vasile Voiculescu cu povestirea intitulată Pricoliciul, povestirea despre omul lup.

Alexandru Surdu este un logician reputat al generației sale, autor al mai multor studii și al unor traduceri din Kant.

Discursul său științific impresionează prin strictețea logică a construcției, ceea ce cititorul poate aprecia din paginile de mai jos.

Stindarde dacice pe Columnă

UN «ZEU AL LUPILOR» LA CARPAŢI?

Salmoxis, numit uneori simplu muritor, alteori demon şi chiar zeu al daco-geţilor, din cauza datelor foarte sărace şi aparent contradictorii de care dispunem, a fost considerat adesea un personaj cu totul **enigmatic.** Comparat însă cu alte personaje din vremea lui, cum au şi făcut-o uneori anticii, se poate dovedi că toate datele referitoare la Salmoxis şi chiar la urmaşii lui le regăsim şi la acestea. Coincidenţele nu exclud însă nota de **originalitate** a lui Salmoxis, ci îi conferă un grad mai mare de **plauzibilitate,** sugerînd faptul evident că, asemenea daco-geţilor, care ocupau un loc determinant, alături de celelalte popoare ariene, şi zeităţile lor pot fi alăturate, în mod firesc, celor din mitologia indo-europeană.

Genetic, trebuie pornit de la faptul indiscutabil că totemul vechilor arieni era **lupul.** Dovada o constituie, în primul rînd, numele unor populaţii întregi şi ale unor state antice de origine evident indo-europeană, apoi numeroasele toponime, numele vechilor zeităţi şi ale eroilor antici, legate de numele lupului. Dacii, prin faptul că **daci** provin din **daoi** (pluralul lui **daos** = lup), iar, **dava** care apare în numeroase toponime, din **davos** (variantă a lui **daos**), nu constituie deci o excepţie. De altfel, vecinii lor din nord-est se numeau **Lupiones Sarmatae** (vezi **Tabula Peutingeriana),** iar cei din nord-vest, **neurii,** erau cunoscuţi pentru obiceiurile lor lykantropice (Herodot, **Historiae,** IV, 105). Nu trebuie uitat însă faptul că datele cele mai vechi despre aceste populaţii (inclusiv daco-geţii) provin dintr-o epocă tîrzie, care nu depăşeşte secolul al V-lea î.e.n., — epocă în care nu mai poate fi vorba decît de vagi ecouri ale tradiţiilor totemice, care luaseră, încă din epoca bronzului, forme specifice social-culturale.

Întreaga zonă daco-geto-tracică, din Macedonia pînă în Panonia şi nordul Pontului Euxin, despre care ne lipsesc datele istorice amănunţite, poate fi totuşi circumscrisă pe baza cîtorva coordonate spaţio-temporale. Este vorba de tradiţiile mitologice pregreceşti sudice (din Pelopones pînă în Creta) legate de populaţii de origine tracă (ele surprind perioade anterioare celei homerice) ; de tradiţiile mitologice anatoliene, cuprinzînd şi insulele din sudul Macedoniei (datele provin din perioada homerică şi se referă în mod expres la populaţii de origine tracă) ; de tradiţiile romane şi celte (primele dinaintea erei noastre, mergînd pînă spre secolul al VIII-lea, î.e.n., ultimele din preajma erei noastre) şi de tradiţiile nordice (de la începutul erei noastre pînă în Evul Mediu). În privinţa stadiului de evoluţie a tradiţiilor se constată însă faptul că nordicii au fost mult mai conservatori (datorită izolării şi înapoierii lor culturale). Tradiţiile lykantropice, care dispăruseră din Pelopones în epoca homerică, au dăinuit la popoarele germanice pînă în Evul Mediu. Datele despre Salmoxis provin din secolul al V-lea î.e.n. (Herodot), iar faptul că dacii, în timpul războaielor cu romanii, menţineau încă stindardul cu cap de lup şi erau pînă în secolul al III-lea, e.n. **(Tabula Peutingeriana),** vecini cu popoare de „lupi“, îndreptăţeşte încadrarea tradiţiei despre Salmoxis în contextul general, indoeuropean al formelor social-culturale determinate de fondul totemic patriarhal.

Focarul mitologiei greceşti l-a constituit regiunea Elis, locuită în vechime, după tradiţie (Strabon, **Geographika,** VII, 7, 1—2), de barbari,

în special cauconi de origine tracă (ca şi cei din Asia Mică). Eroul eponim al acestora era **Caucon**, identificat adesea cu **Lykos** (= lupul), — o veche zeitate de origine tracă. (Pauly-Wissowa, **Real-Encyclopedie**, sub voce „Lykos"). În alte versiuni, **Caucon** este numit fiul lui **Lykaon**, tot o zeitate de origine tracă, considerat în legende ca un fel de rege al zeilor (**Götterkönig**). (**Ibidem**, vol. XXV, 2259). Despre Lykaon se spune că ar fi fost regele Arkadiei. El ar fi întemeiat pe muntele **Lykaion** (= muntele lupilor) un sanctuar, numit **Lykosura**, pentru Zeus **Lykaios**. De altfel, chiar numele vechi al Arkadiei era **Lykaonia** (= ţara lupilor). Acest om-lup era numit şi **Lykurgos**. De numele lui sînt legate sărbătorile **Lykaia**, care se ţineau periodic (din patru în patru ani). El apare în reprezentări grafice ca un om îmbrăcat în piele de lup. (**Ibidem**, sub voce „Lykaios"). În cadrul serbărilor Lykaia se aduceau jertfe umane, în special tineri. Victima umană era sacrificată şi apoi mîncată de către tinerii luptători care deveneau astfel **lykantropi**. (Daremberg et Saglio, **Dictionnaire des Antiquités**, sub voce, „Lykaia"). Cultul lupului era practicat şi în Argos şi în Asia Mică, la **lykienii** din **Lykia** (care însemna, ca şi **Lykaonia**, tot „ţara lupilor"). Mai erau şi alţi zei care aveau legătură cu lupul : Artemis **Lykoatis**, în regiunea vechiului oraş **Lykon** ; Apollon **Lykaios**, în Argos ; Apollon **Lykogenes** în **Lykia** ş.a.

Sfîrşitul cultului lykantropic din Elis şi regiunile învecinate este povestit într-o veche legendă a Arkadiei. Se spunea că Zeus (cel autentic, fără atributul Lykaios) l-a vizitat pe regele Lykaon. Acesta, dîndu-i respectul cuvenit, l-a sărbătorit după obiceiul locului, oferindu-i ca jertfă pe propriul său copil, numit Arkas. Zeus, revoltat de sacrilegiul petrecut, l-a transformat pe Lykaon în lup şi a instituit ca pedeapsă, pentru oricine va mai mînca carne de om, transformarea pe nouă ani în lup, după care devenea om numai dacă, în acest interval, nu se atingea din nou de mîncarea interzisă. (L. Preller, **Griechische Mythologie, I**, p. 100—102).

Rezultă din aceste relatări (despre o perioadă foarte veche, cînd nu erau grecizaţi încă tracii din Pelopones) că zeitatea cea mai veche a acestora era lupul însuşi. Acestuia i se aduceau jertfe umane periodice (la patru ani). Evenimentul era legat de anumite rituri de iniţiere (mîncarea victimei) şi rituri de trecere (transformarea în lup). Animalul iniţial (lupul) a devenit om-lup (Lykaon) şi apoi zeu-lup (Zeus Lykaios), pentru a sfîrşi cu zeu pur (Zeus). Avînd în vedere că în epoca homerică nu se mai păstra amintirea zeilor zoomorfi, tradiţia zeului lup trebuie considerată cu mult mai veche.

Relatări asemănătoare apar însă şi la romani, pentru o perioadă evident mai tîrzie. Este vorba de amintirea unei divinităţi numită **Luperkus** (O. Gruppe, **Grieschische Mythologie**, p. 204) şi reprezentată sub formă de idol. În legătură cu acesta este amintită o peşteră (**Lupercal**), în care era păstrat idolul şi o sărbătoare (**Lupercalia**), în cadrul căreia se aduceau sacrificii animaliere la intrarea în peşteră. Cu ocazia acestui sacrificiu, erau aduşi în faţa altarului şi doi tineri cărora preotul le atingea fruntea cu cuţitul înroşit în sîngele victimelor sacrificate, ceea ce se consideră că aminteşte de vechile sacrificii umane. (Daremberg et Saglio, **op. cit.**, sub voce „Luperci").

Şi în mitologia nordică apare un fel de zeitate-demon, lupul **Fenrir**, care avea doi fii (**Sköll** şi **Hati**) ; unul alerga pe cer să înghită soarele, celălalt alerga după lună, cînd reuşeau să le ajungă, se petreceau eclipsele. (M. Isbăşescu, **Walhalla şi Thule**, p. 25—30). Existau însă şi personaje legendare, ca tatăl lui Skallagrim, care se numea **Ulf** (= lupul) şi care se transforma după voie în lup sau în om. (L. Weiser, **Altermänliche, Jüglingsweichen und Männerbünde**, p. 44), Tradiţia lykantropiei s-a menţinut în nord pînă în Evul Mediu tîrziu. Lykantropul era numit **Ulfepnar** sau **berserkr** şi era recunoscut după pielea de lup sau de urs pe care o purta. Longobarzii se pare că adoptaseră transformarea în cîine, căci luptătorii lor, cu atribuţii lykantropice (beau sîngele duşmanilor), erau numiţi în cronici (secolul al VIII-lea e.n.) **Cynocephali**. (**Ibidem**, p. 49). Multe zeităţi, printre care şi **Wodan**, aveau ca semn distinctiv îmbrăcăminte animalieră, ca şi divinităţile indiene Bhava şi Sarva, care erau reprezentate ca oameni îmbrăcaţi în piele de lup. (S. Wikander, **Der arische Männerbund**, p. 72—73).

Lykos şi Lupercus sînt particularităţi ale divinităţii de origine totemică (lupul). Reprezentarea

lui ca om îmbrăcat în piele de lup denotă preluarea atribuţiilor divine de către unul sau mai mulţi conducători ai cultului, care puteau fi regi (**Lykaon**), personaje legendare (**Ulf**), căpetenii de oşti (**Cynocephalii**), demoni (**Fenrir, Sköll, Hati**) sau chiar zei (**Wodan, Bhava, Sarva**) — unii dintre aceştia purtau chiar numele lupului. De cultul lupului sînt legate toponime (**Lykaion, Lykosura, Lupercal, Lykaonia, Lykia**) derivate din numele lui. Într-un studiu mai recent au apărut zei-lupi (**Zeus, Apollon, Artemis**), care, treptat, şi-au pierdut atributul de lup. La greci avem atestate toate fazele : lup, om-lup, zeu-lup, zeu. La romani surprindem numai prima fază, în formă idolatrică, şi a doua (lupoaica legendară), în-

tr-o formă tîrzie, mult prelucrată, amintind totuşi şi de faza a treia (a naşterii zeului din lup). La nordici nu mai apare tradiţia lupului originar, dar sînt bine reprezentate fazele doi şi trei (ca şi la indieni).

Salmoxis, pe aceste coordonate spaţio-temporale, se înscrie între fazele doi şi trei. El era considerat un muritor, care fusese sclav (Herodot, **op. cit.**, IV, 95) şi ajunsese rege (Platon, **Charmides**, 157 a). Alţii îl numeau însă demon (Herodot, IV, 94) şi chiar zeu (Strabon, VII, 3,5 ; Platon, loc. cit.). Oscilaţiile nu denotă neapărat inexactităţi. Provenind din epoci diferite, dar ulterioare secolului al V-lea î.e.n., este posibil ca „personajul" Salmoxis să fi suferit transformări. Este posibil ca relatările să se refere la persoane deosebite, care au trăit în perioade diferite, aveau alte atribute, dar purtau **acelaşi** nume, după cum erau relatate **aceleaşi** lucruri (ca despre Salmoxis) şi despre persoane cu nume **diferite** (Strabon, VII, 3, 11). Nici el şi nici celelalte persoane n-au ajuns însă zei autentici, chiar dacă sfîrşeau prin a fi **numiţi** astfel. Salmoxis şi descendenţii săi, indiferent că erau consideraţi muritori, demoni sau zei, erau **preoţi** ai uneia sau ai mai multor zeităţi (Strabon, VII, 3,5), ale căror nume ne-au rămas însă necunoscute.

Faptul că Salmoxis ţine de faza a doua (om-lup) o dovedeşte numele său. **Salmos**, care apare şi în varianta **zalmos**, este atestat la Porphyrius, (secolul al III-lea e.n.) ca însemnînd **piele**. (Porphyrius, **Vita Pythagorae**, 14-15). Termenul avea multe semnificaţii înrudite, însemnînd şi învelitoare, coajă, scoarţă, acoperiş, acoperămînt în genere şi al capului în special, deci căciulă, coif etc. (I. Duridanov, **Ezikăt na trakite**, sub voce „Zalmos"). El apare în numeroase toponime vechi din sudul Greciei **(Salmonion)** pînă în nordul îndepărtat **(Salmi, Salmela)**, dar şi pe teritorii traco-gete **(Salmydessos, Salmorude)** şi s-a menţinut aproape în aceeaşi formă şi cu acelaşi înţeles în prusaca veche **(salmis)** şi în lituaniană **(salmas)**. (I. Duridanov, **Thrakisch-dakische Studien**, I, p. 85). Partea a doua a numelui **-xis** a fost pusă în legătură cu rădăcina indoeuropeană **ksey-**, din care au derivat cuvinte indoeuropene care înseamnă „stăpîn, rege". (V. Georgiev, **Trakite i technijak ezic**, p. 15). Deci **Salmoxis** ar însemna „rege îmbrăcat în piele sau blană", cum era numit şi Wodan **(Mantelträger)**, cum erau reprezentaţi Lykaon, Bhava, Sarva etc., şi cum apăreau lykantropii nordici, în piele de lup sau de urs. Porphyrius aminteşte, în legătură cu aceasta, faptul că lui Salmoxis la naştere „i se aruncase deasupra o piele de urs".

Se poate conchide că Salmoxis era un fel de preot-rege care slujea unui zeu asemănător cu Lykos, avînd şi el anumite atribute animaliere. În legătură cu această funcţie este amintit şi un munte **(Cogaionon)** şi o peşteră. Muntele apare şi în tradiţia greacă, ca şi peştera (menţionată şi la romani). Peştera apare la greci în legătură cu naşterea lui Zeus pe muntele Ida.

Tot în legătură cu Salmoxis sînt amintite atribuţiile sale de interpret al fenomenelor cereşti, de cunoscător al tehnicii sacrificiilor şi al ceremoniilor pentru zei. (Porphyrius, **loc. cit.**) Sînt amintite sacrificii ale tinerilor (Herodot, IV, 94) ; un **andreion** (o casă a bărbaţilor) **(Ibidem**, IV, 95), ca sediu al adepţilor săi ; amănunt, care pare accidental, că Salmoxis era tatuat (Porphyrius, **loc cit.**) şi, în fine, contribuţiile sale pe linie medicală. (Platon, **loc. cit.**) Toate acestea sînt însă atribuţii ale unui preot-şaman, legate în mod tradiţional de obişnuitele ritualuri de iniţiere şi trecere ale tinerilor în rîndul bărbaţilor. Salmoxis poate fi comparat deci şi cu personajele (legendare sau nu) despre care se ştie că aveau atribuţii iniţiatice.

Este vorba, în primul rînd, de **Epimenide Cretanul.** Acesta era un preot al lui Zeus Idaios, numele lui fiind legat de acelea ale cureţilor şi corybanţilor (Diogenes Laertios, **Vitae philosophorum**, I, 10, 111). El însuşi, dealtfel, era numit „curet" **(Ibidem**, I, 12, 115). Izvoarele tîrzii îi atribuie chiar „contribuţii teoretice" în legătură cu iniţierile în cultul lui Zeus Idaios (E. Rohde, **Psyche**, p. 345). Datorită unei întîmplări excepţionale şi faimei sale, el a sfîrşit, ca şi Salmoxis, prin a fi adorat ca zeu, căruia i se aduceau sacrificii. (D. Laertios, **op. cit.**, I, 10, 114).

Cultul lui Zeus a fost adus în Creta odată cu ocuparea acesteia de către ahei. Se spunea că Zeus s-ar fi născut în peştera de pe muntele Ida din Creta. Oronimul „Ida" este de origine tracă (I. Duridanov, **Ezikăt na trakite**, p. 38), el era frecvent şi în Asia Mică şi în Pelopones **(Idas şi Idaion)**, de unde a şi fost transferat în Creta. Peştera de pe muntele Ida era considerată „rezidenţa permanentă" a lui Zeus. Despre aceasta se spunea că în copilărie, de teama lui Cronos, s-ar fi transformat în **dracon**, iar pe doicile sale le-a transformat în **urşi** — transformări obişnuite în cadrul ritualurilor de iniţiere, care se făceau pînă tîrziu şi pe muntele Ida. Cu această ocazie aveau loc sărbători ale cureţilor, legate de sacrificii animaliere şi **umane.**

Despre Epimenide se spunea că, fiind trimis de tatăl său după o oaie rătăcită pe muntele Ida, a intrat să se odihnească în peșteră, unde ar fi dormit însă nu mai puțin de 57 de ani. Încă din antichitate se considera că Epimenide nu ar fi dormit în peșteră, ci s-ar fi **retras** acolo, **trăind în singurătate.** (D. Laertios, I, 10, 111). Viața în peșteră era atribuită și lui Zeus Idaios. Prin aceasta, abstracție făcînd de durată, obiceiul retragerii în peșteră pare să fi fost obișnuit la preoții inițiatori (ca și în cazul lui Salmoxis). Tot despre Epimenide se spune că utiliza **jertfe umane** (tineri) cu ocazia alungării unor molime (**Ibidem**, I, 10, 110), iar după moarte s-a constatat că pielea lui era **tatuată.** (H. Diels, **Die Fragmente der Vorsokratiker,** Epimenide, 1, 2). Astfel de informații erau relatate și în legătură cu Salmoxis. În fine, lui îi sînt atribuite și anumite concepții despre **nemurire** (Porphyrius, 16—17), pe care se zice că le propovăduia și Salmoxis, dar care erau bine cunoscute și celților și popoarelor germanice.

Pe această linie (a concepției despre nemurire), anticii au făcut legătura, ce-i drept indirectă, între Epimenide Cretanul și Salmoxis. Personajul de legătură a fost **Pythagoras din Samos.** Într-adevăr, despre Pythagoras, el însuși inițiator al unei secte religioase, s-a spus că ar fi fost inițiat în misterele lui Zeus Idaios, că ar fi fost deci pe muntele Ida din Creta (**loc. cit**). Mai mult, că „a coborît în peștera Idei împreună cu Epimenide" (D. Laertios, VIII, 1, 3). Dar tot despre Pythagoras se spunea că l-ar fi avut ca sclav, pe Salmoxis, pe care l-ar fi inițiat, la rîndul său, în tainele nemuririi.

Herodot considera, pe bună dreptate, incredibilă ultima relatare, pe motivul că Salmoxis ar fi trăit cu mulți ani înainte de Pythagoras, ceea ce s-ar putea afirma și despre Epimenide. Importantă aici nu este însă cronologia, ci asemănările frapante dintre relatările de care dispunem în legătură cu aceste personaje și, în special, maniera în care acestea ajungeau să fie zeificate, ceea ce îndreptățește atributele lor multiple de muritori, demoni, preoți și zei.

Vestigiile arheologice dovedesc că dacii dispuneau de anumite cunoștințe astronomice, deținute în mod firesc tot de către preoții inițiatori, pe care le foloseau într-un mod cu totul original, ceea ce dovedește o veche tradiție. Aceasta face și mai pregnantă asemănarea dintre Salmoxis și Pythagoras, deși orice influență este exclusă. Același lucru este valabil și despre restricțiile alimentare, care au prilejuit, de asemenea, apropierea celor două personaje, (Strabon, VII, 3, 5), dar care sînt în fond comune tuturor asociațiilor religioase primitive.

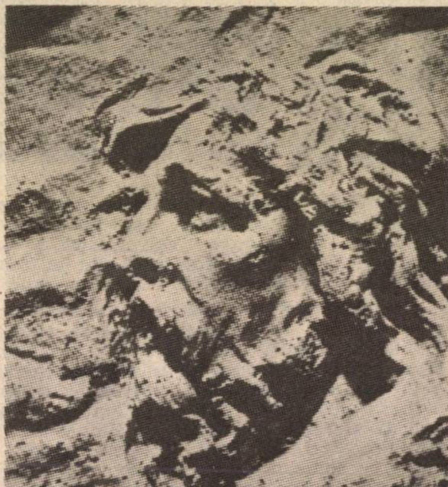
Celebra „casă a bărbaților" (**andreion**), cunoscută și la vechii greci, unde se aduna Salmoxis cu adepții săi (Herodot, IV, 95), este locul obișnuit al inițierilor pentru tinerii bărbați (cunoscut la toate popoarele primitive), care, la războinicii celți (**Avallon**) și la germanici (**Walhalla**) a devenit cu timpul un fel de paradis (deși cu totul terestru). Celții aveau chiar și obiceiul de a trimite prin sacrificiu mesageri la zeu, cum trimiteau și geții la Salmoxis, perioada fiind tot de patru ani (timpul petrecut de Salmoxis în peșteră, **Loc. cit.**) Dar tot la patru ani se țineau și sărbătorile Lykaia, în cinstea zeului lup, acesta fiind de fapt perioada cea mai potrivită, pentru societăți restrînse, de formare a unui grup relativ numeros de tineri apți pentru inițiere. Ea reprezenta, totodată, perioada necesară instruirii tinerilor în vederea probelor la care urmau să fie supuși. Periodicitatea olimpiadelor — inițial probe de trecere — s-a menținut tot la patru ani.

În felul acesta se ajunge la concluzia că toate datele de care dispunem în legătură cu Salmoxis se intîlnesc, într-o formă sau alta, și la alte personaje antice, ceea ce le-a permis autorilor greci să facă chiar legături directe între acestea. Analiza comparativă prilejuiește și o încadrare a lui Salmoxis într-o succesiune firească a concepțiilor religioase indo-europene.

Salmoxis a fost un preot inițiator (real sau legendar), poate chiar personificarea funcției de preot inițiator, într-o perioadă în care tradiția totemică a lykantropiei (zooantropiei în genere) se menținea încă. El era deci un fel de om-lup sau urs (înveșmîntat în piele de animal, cum îl arată și numele), ca și cei inițiați de el (care se și numeau **daci** = lupi). Dar el a ajuns rege într-o perioadă cînd dispăruse credința în animalul totem. El slujea unor zeități (probabil cu atribute animaliere) pe care nu le cunoaștem. Salmoxis a sfîrșit ca și ceilalți preoți inițiatori prin a fi zeificat, dar nu a reușit să devină un zeu autentic, fiind secondat de alți preoți inițiatori cu aceleași atribute. Spre deosebire însă de aceștia, Salmoxis, prin însuși numele său, ne amintește încă de propria sa descendență zooantropică.

Alexandru Surdu

«STRĂBUNII NOȘTRI S-AU LUPTAT! MOȘIE MÎNDRĂ NE-AU LĂSAT.»

Somn

Noapte întreagă. Dănțuiesc stele în iarbă.
Se retrag în pădure și-n peșteri potecile,
gornicul nu mai vorbește.
Buhe sure s-așează ca urne pe brazi.
În întunericul fără de martori
se liniștesc păsări, sînge, țară
și aventuri în care veșnic recazi.
Dăinuie un suflet în adieri
fără azi,
fără ieri.
Cu zvonuri surde prin arbori
se ridică veacuri fierbinți.
În somn sîngele meu ca un val
se trage din mine
înapoi în părinți.

Părinții

Coboară-n lut părinții, rînd pe rînd,
în timp ce-n noi mai cresc grădinile.
Ei vor să fie rădăcinile,
prin care ne prelungim pe subt pămînt.

Se-ntind domol părinții pe subt pietre,
în timp ce în lumini mai adăstăm,
în timp ce fericiri ne-mprumutăm
și suferinți și apă vie pe la vetre.

Lucian Blaga

Aicea printre ardeleni

Aicea printre ardeleni mă simt acasă.
În fiecare văd un nepot de-al lui Horia,
de-al lui Iancu.
Aice s-ar mișca într-o bună zi Munții
Apuseni,
Ce s-or urni din loc, ca urieșii!

Mi-am ridicat privirile spre cer,
Dar nu-mi spune nimic mătreața lui de
stele
Nici luna lustruită ca tingirea.
Îmi pun în schimb urechea pe inima țării
Și-aud bătăi neregulate prin gemete
surde...
Freamătă pădurea românească,
Ca-n preajma vijeliei!

Mi-am culcat capul pe lutul străbun
Alăturea cu alții
Ce mestecă prin somn cuvinte fără sens.
Și am vrut să dorm.
Eu însă-aud prin noaptea ce se lasă,
Șuer de piatră pe tăiș de coasă...

Mihai Beniuc

Eu am crescut...

Eu am crescut cu macii și strugurii pe
cîmp
Și mai păstrez, ca iarba, și-acum, sub
pleoape, rouă.
Străbunii mei vînjoși, cu tulnice și
ghioage,
Pe-aicea și-au păscut cirezile blajine,
Cioporul de mioare bălane, herghelia,
Și lîngă crama scundă cu chiote în căzi
Băsmeau lungiți la focuri cînd adormea
prisaca.

De-aceea mi-e drag cîmpul, livada, codrul
sur,
Podgoriile, boii, albinele și mînjii
Ce trec, năluci sirene, prin porumbiști
brumate...

Zaharia Stancu

După cinci sute de ani

Ce linişte-i aici – de-aceea poate
Cind sărut iarba aud şoapte venind de
demult –
Aceste păduri care se intorc din iarnă
cintind,
Leagănă-n arbori intreaga mea viaţă.

Vine vintul şi mingiie mugurii,
Toţi cei care au fost au rămas printre noi,
Parcă ieri au fost toate, şi timpul
Pe toţi atingindu-i incet i-a făcut nevăzuţi
ca şi el.

Parcă ieri se-ntimplaseră toate,
Pămintul ce geme de griu deschide
şi-nchide iar ochii –
Parcă ieri Ştefan ingenunchea pe cimpie
Cerind binecuvintarea bătrinului Teoctist.

Ca şi acum vintul mingiia mugurii
Şi erau toate apropiate şi dragi,
Şi clopotele nu mai tăceau la Suceava –
...Le mai aud şi astăzi după cinci sute de
ani.

A.E. Baconsky

Elegia a doua, getica

lui Vasile Pârvan

In fiecare scorbură era aşezat un zeu.

Dacă se crăpa o piatră, repede era adus
şi pus acolo un zeu.
Era de ajuns să se rupă un pod,
ca să se aşeze în locul gol un zeu.

ori, pe şosele, să apară în asfalt o
groapă
ca să aşeze in ea un zeu.

O, nu te tăia la mină sau la picior,
din greşeală sau dinadins.

De indată vor pune in rană un zeu,
ca peste tot, pretutindeni,
vor aşeza acolo un zeu
ca să ne-nchinăm lui, pentru că el
apără tot ceea ce se desparte de sine.

Ai grijă, luptătorule, nu-ţi pierde
ochiul,
pentru că vor aduce şi-ţi vor aşeza
in orbită un zeu
şi el va sta acolo, impietrit, iar noi
ne vom mişca sufletele slăvindu-l...
Şi chiar şi tu iţi vei urni sufletul
slăvindu-l ca pe străini.

Nichita Stănescu

Psalmul cîntăreţului trac

Sint fum şi veşnicie
Şi nici nu ştiu de unde mă adun,
Sint aici, in Calea Laptelui,
In fag, in frunză, in abis,
Sint taina din cuvintul spus in vis,
O negură de timp,
Cenuşă, vint şi zumzet de albine.

Mircea Vaida

Decebal

Să nu ne lăsăm copleşiţi, dar să nu ne
lăsăm copleşiţi
Poate că din această multă teroare şi
otravă
Sufletul nostru născoceşte ceva dulce,
neasemuit, pe potrivă
O suferinţă atit de dulce, jinduită de
alţii.
Şi să nu ne lăsăm copleşiţi, dar să nu ne
lăsăm copleşiţi –
Ei înşişi ajută sufletul nostru care la urmă
îi copleşeşte.

Incă mai păsuiam, nu eram siguri
De acest noroc al imortalităţii –
Rana noastră în amintire lin se deschide
Ca ochii tăi albaştri, ochii tăi cicoare :
Hai ! S-arătăm ce preţ absolut are viaţa.
Iată ! Ne vindecă de moarte !

Cezar Ivănescu

Cavalerul trac

Imi simt, ca-n pragul toamnei, clădiţi în
clae snopii
Şi peste Bărăganul – sortit, de-acum,
spre viscul –
Rostogolesc pupila, cu jindul unei dropii,
Ce tainicelor holde le mai regretă piscul...

De acum, veni-vor caii, cu repezile
hoarde,
Trenînd – prin amintire – cu călăreţul
trac,
Săgeţi şuierătoare, din goană, să-şi
încoarde –
Innegurînd simţirea şi cerul meu posac...

O, mă scufund în kituri, istorii vechi
s-acumul –
Născut printre aceste clătinătoare mări,
Pe unde sinu-şi saltă din lan, rotundul
tumul –
În care se-ngropară străbunii mei –
călări !...

Sălbatici ochi de pustă
în cerul vostru-aveţi-i
Pe caii-aceia-n goană !
Zburaţi cu călăreţii !...

Tudor George

Străbunii de-altădată

Din adîncimi de suflet, cînd stăm cu noi
de vorbă,
Adeseori pe freamăt de clipe solitare
Vuind încet se-nalţă ca un oftat de orgă
Strigături amestecate cu zăngănit de fiare.

Atunci fiinţa noastră tresare şi-şi apleacă
Spre-ndepărtatul zgomot urechea
speriată ;
N-aibi teamă ! nu e nimeni în noi prin
fund de vremuri
Dau chiote de luptă străbunii de-altădată.

Cristian Sârbu

Străbunul

Mă trag de bună seamă din neamuri
de păstori.
Strămoşii mei, sălbateci cu trupuri
de haiduc
Şi suflet de fecioară umblau rătăcitori
Cu turmele... Şi parcă aminte-mi
tot aduc...
...De văi şi de coline, de umbre
şi lumini...
În mine sint adesea chiuituri şi, poate,
Gilgiituri de singe vărsat printre străini...
Şi-mi tot pluteşte-n suflet un miros
veşted, stins
De maldăre de iarbă ce-au mai lăsat
doar urma...
Îmi creşte-n suflet floarea unui întreg
cuprins
Bătut de pasul vostru ce rătăcea
cu turma...

Urcaţi şi azi la munte, minaţi
de primăveri,
Tot ascultind susurul vieţii-n mii de guri –
Şi-ntunecaţi la faţă de-apusu-atitor veri
Voi coboriţi şi astăzi cu toamna
prin păduri...
Căci eu zăresc adesea, în negre nopţi
de veghe,
Un licăr de opaiţ pe-o culme ce-a apus
În negura din suflet... Învăluiţi de zeghe,
Voi faceţi roată-n juru-i, tăcuţi,
cu gindul dus...
În mine cresc sălbatic păduri întregi
de spini
Şi flori de cimp prin care îmboboceşte
fraga...
Eu ştiu un colţ, bătrine, în care tu suspini
Şi stai şi azi la pindă, tot aşteptindu-ţi
draga....

Te port aşa în mine de cine ştie cind...
Veghindu-ne durerea, alături ne-o trăim,
Cu visul meu te legeni, te-nalţi cu al
meu gind,
Şi tot nu ne cunoaştem, bătrine anonim...
Îţi fuse dat durerea-mi s-o-ngini elegiac
Cu aiurări uşoare din fluier ori din foi...
...Eu să gindesc la versuri nescrise
şi să tac,
Iar tu să paşti de veacuri, nevinovate oi...

Vasile Munteanu

Şoaptă

De Iancu mi-este dor acum...
Pădurea-i pulbere şi fum
şi fiecare frunză s-a
întors în veşnicia sa.

Pădurea-i pulbere de-acum,
s-au dus nădejdi din veri de fum,
goruni cu frunza tremurind
işi mută trunchiul în pămint.

Mai cintă mierla a pustiu
şi plinge-n sufletul meu viu,
şi de atita dor de el
mă fac troiţă şi inel.

Nu l-aţi văzut ieri, către zori,
stind ca o flacără-n ninsori ?

Mircea Micu

OCHI DE LUP

CĂLĂTORIA NEÎNTRERUPTĂ
sau Voiculescu post-Voiculescu

● Satul din noi ● Ploaia, mai multe semne, un curcubeu ● Rădăcini răscolite ● Cel dintîi lucru ● Întrulocarea, moment sadovenian ● Lecţia de taină ● Umbre şi urme de paşi pe zăpadă ● O îmbrăţişare, dar cît de atroce ● Vînătoarea şi nu numai atît ● O pedeapsă secretă ● În văzduhul rece al lumii ● Ca şi stînca, tufanii – specie rară ● Ecouri vechi, crepusculare ● Plăsmuiri din lut ● Şi mereu, satul acela din noi.

de A. I. Zăinescu

Satul din noi

Este suficient un semnal uneori, doar atît, îţi ajunge numai o clipă care poate fi şi un straniu şi miraculos impuls pentru ca o intreagă genetică a pămîntului care se lasă şi altfel cercetat sau mai degrabă te cercetează el pe tine să se dezvăluie din toate părţile, deodată, şi o scinteiere a ei care poate trece şi neobservată, se ascunde în cute adînci de memorie sau poate izbucni şi din cel mai mărunt şi neînsemnat gest. O întîmplare, la urma urmei, această fidelă şi neîntreruptă conjuncţie în care trăim şi în care ne place să credem că avem întotdeauna sau aproape întotdeauna un rol principal! Cînd de fapt nu e decît o explicaţie a sentimentelor. Un prilej de inspiraţie ca şi de raţiune a lor. Adică modul prin care există, cred, şi revelaţia. Şedeam pe o mică zare de deal în capătul unei vii, în podgorie, soarele ardea tăios printre nori şi dacă-mi aduc bine aminte cred că nu mă gîndeam la nimic concret. Nimic nu-mi apăsa simţurile, ci, dimpotrivă. O lentă plutire părea totul, ceva difuz şi depărtat, încît sentimentul, da, chiar acesta era — al trecerii aproape că îl şi vedeam, îl auzeam cum lăsa calde şi impalpabile urme prin aer. Iar aceasta era fiindcă mă simţeam acasă. În satul acela adînc şi minuscul din noi dar cu nesfîrşite şi clocotitoare margini revărsate în afară.

Ploaia, mai multe semne, un curcubeu

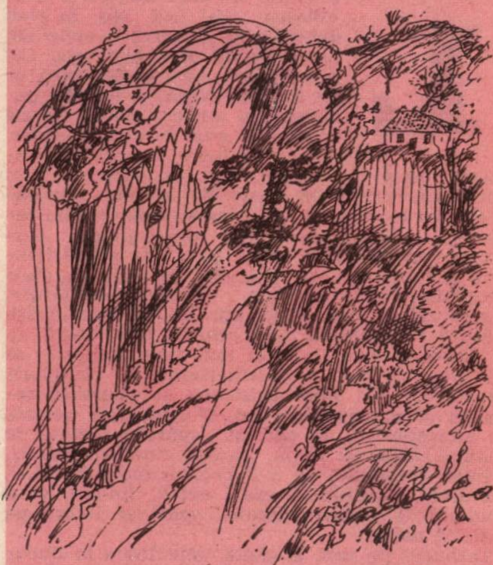

Sedeam, aşadar, pe o mică zare de deal în podgorie, nimic nu se clintea în preajmă. Ci numai aerul, puţin rarefiat, puţin îndulcit, înrămat parcă de mirosul uscat şi fierbinte al pămîntului, puncta colo şi colo mici tablouri cu pomi, pîlcuri albe de pietre pe un rîu strîmt şi secat, smocuri iuţi de măcriş şi pelin ars, scuturat. Cîte-o prigorie mai dădea ţipăt pe sus, cîte un graur rătăcit de stolul său. Şedeam şi priveam numai, atît, mă lăsasem pradă liniştei aceleia. Cînd, deodată, chiar lîngă mine, pămîntul s-a încreţit, s-a ridicat puţin, o vietate părea că răsuflă acolo şi se căzneşte să iasă, ceva care putea fi şi o rădăcină, o piatră care s-ar fi dizlocat, dar nu. Palpita fărîma aceasta de pămînt, se încorda. Şi au început să apară mai întîi ca boabele mici, foarte mici de grîu, apoi cît boabele de porumb nişte precipitate şi fierbinţi rostogoliri de ţărînă — le şi auzeam de-acum — formau un minuscul şi grăbit rîu care se vărsa cenuşiu nu mai departe decît către propriile mele picioare. Ce să fi fost, ce să fie aceasta ? M-am ridicat şi totul s-a liniştit, numai că ridicarea mea a stîrnit şi păsările prin arbori, un stol de grauri care a vîjîit negru s-a lovit undeva de o creastă de fulger şi s-a întors repede îndărăt. Iar după fulger a urmat şi tunetul, au început să cadă picături rare şi mari, ploaia s-a înteţit, a acoperit totul apoi, iar micile şi strîmtele cărări de deal curgeau învolburate, amestecate cu apă şi pămînt. Albia rîului, care albise de pietre pînă atunci şi se asemănase cu un schelet, se umfla din mal în mal, troznea din toate încheieturile, se svîrcolea şi ea de acum, tuna şi fulgera. Venea mai de departe apa, plouase mai mult şi mai adînc peste păduri, aici se scuturase doar o margine de nor. Pe urmă a apărut curcubeul, cel mai frumos şi mai întins curcubeu pe care l-am văzut vreodată sau pe care mi l-aş fi putut imagina vreodată. Chiar dacă aş fi călătorit de la un capăt la altul şi peste tot pe pămînt. Atîrnau de el dealuri, creste de piatră şi văi, terase lungi arcuite spre codri iar colo şi colo, într-un amestec scăpărător de pămînt şi de raze, se ridicau ca nişte lujeri spre cer aburii de pe acoperişurile caselor. Recunoşteam într-o latură a acestui curcubeu, chiar de la rădăcina sa, urcînd în pante şi aglomerîndu-se către vîrf, contopindu-se, toate drumurile satului, recunoşteam aşezări vechi, în straturi, unele peste altele, ca nişte focuri zidite şi înălţate pe rînd din sămînţa acelorași și acelorași vetre, recunoşteam şi trăiam amintiri care nu mă atinseseră pînă atunci şi pe care nici nu ştiam că le am.

Rădăcini răscolite

Rădăcinile acelui curcubeu le răscoliseră, poate, apele ploii, le spălaseră, şi iată-le urnite şi urcîndu-se acum tocmai în bolţile cele mai largi. Colo, în stînga, tocmai pe pintenul acela de deal, arde cu turlele ei roşii biserica Dării. Ca o singurătate, ca o reflecţie. Departe de sat, pentru ca drumul pînă la ea tot în pantă de suiş să fie, să însemne şi oboseală şi reculegere.

Departe, ca să nu se amestece cu lucrurile cele de fiecare zi şi ale fiecărei case. Ca un exil pe care numai sărbătorile şi doar amintirile îl sparg cîteodată şi doar cei ce se duc, numai cei care pleacă.

Dincoace, în dreapta, peste creste de calcar şi calcinări de umbre, pîlpîie vatra celui mai mare şi mai misterios tezaur, **Cloşca cu puii de aur**, istorie şi protoistorie în piatră, scrijelituri în os, focuri închise, stinse în fărîmituri şi pulberi de ceramică. Puţin mai încolo, **Stînca lui Ambrozie.** În faţă, ruinele unui castru roman. Pietre, dale de piatră, trepte, ziduri, stîlpi. Sînge şi carne de piatră, un ospăţ nesfîrşit al vremii care se adună, aleargă şi se odihneşte şi ea tot în piatră. Istorie şi mit la un loc, pentru ca să se despartă apoi, istoria să urmeze într-un fel însăşi calea pietrei şi a tezaurului găsit aici, iar mitul să se adune ca roua de pe lespezi în legende şi povestiri. Acestea din urmă îşi căutau povestitorul, l-au găsit în Voiculescu. Exact peste dealuri, în drum drept şi la pas, de la Pietroasele şi pînă la Pîrscov, acolo unde s-a născut, este o călătorie de o jumătate de zi. În întoarcerile lor spre locurile şi chipul de origine, povestirile au însă răstimpuri şi meandre de secole. Străbat cînd ca prin mişcătoare şi străvezii pînze lungi de păianjen, cînd ca printr-o misterioasă şi fecundă geologie, împinse prin alunecări şi rupturi de pămînt. Nişte vulcani noroioşi bolborosesc şi azi undeva sus, deasupra munţilor, ca nişte pîlnii de cer spre străfunduri de aştri. Ceva din înfiorarea şi lenta lor supravieţuire coboară pe versanţii timpului pînă în povestirile lui Voiculescu, semn că undeva în adîncimi de memorie materia este încă vie, arde, şi caută în sus cuvîntul care să-i dea formă şi împlinire.

Cel dintîi lucru

La vîrsta de zece ani, scrie Voiculescu, **am fost pus în şcoli departe, la Bucureşti, unde am făcut liceul. M-a dus tata. Cel dintîi lucru ce a făcut, după ce mi-a găsit gazdă, a fost un pelerinaj la muzeu, să-mi arate Cloşca cu puii de aur...** Aşadar, cel dintîi lucru cu care povestitorul intră în contact, chit că vorbeşte prin altcineva, printr-un personaj al său familiarizat din lecturi cu arheologia, este marele tezaur de la Pietroasele. Ştia din copilărie despre el, nu se putea să nu ştie, aria de răsfrîngere a marii comori spărsese de mult graniţele geografice ale locurilor, tezaurul dispăruse, fusese ridicat, dar fascinaţia lui dăinuia în aşa măsură în legende încît acestea deveniseră un al doilea şi poate că cel mai sigur depozit al lui. De aici iradia, îi înfierbînta pe căutătorii de comori şi-i împroprietărea cu speranţa repetării şi multiplicării lui. O adevărată armată de scormonitori de pămînt apăruse înainte de primul război şi după, umblai ziua pe dealuri, printre gorgoane, pe sub copacii mai bătrîni şi rămuroşi, pămîntul era neted, liniştit, şi a doua zi îl vedeai răscolit, spart şi întors pe cealaltă parte.

Tezaurul pe care îl căuta Voiculescu la Bucureşti este un punct nodal al copilăriei, de aceea scriitorul dă semne de familiarizare ca şi de tristeţe faţă de el, pentru că fabulosul, miticul comorii nu i se confirmă decît parţial ; iar realitatea este mai puţin strălucitoare decît amintirea. Mai ales că aceasta din urmă i-a venit, ca să zicem aşa, pe căi ocolite : **...„Cloşca cu puii de aur care mi-a dat, de altfel, atunci, o grozavă decepţie. Mă aşteptam** — zice el, cel prin care vorbeşte, **să-mi ia ochii o pasăre măiastră cu doisprezece fofoloci de aur împrejur şi n-am văzut decît nişte cioburi de vase şi cioburi de tăvi, e drept de aur, şi cu nestemate cît buricele degetelor. Dar pasiunea mi-a crescut mai înflăcărată. Era proba pipăită de ceea ce-ţi poate dărui lutul dacă ai noroc.**

Norocul, deci, această întîmplare !

Se află aici una din cheile înţelegerii artei povestitorului, căci dinspre aceasta Voiculescu a avut un formidabil noroc. Realitatea i-a servit întotdeauna în marginile unei fantezii creatoare înflăcărate după cum aceasta, fantezia, a născut la rîndul ei un alt şir de realităţi şi s-au suprapus neîntrerupt. Iar vatra în jurul căreia se petrec toate este, chiar dacă nu o numeşte decît o singură dată, aceea a tezaurului.

Întrulocarea, moment sadovenian

A se observa că povestirile lui Vasile Voiculescu au aproape întotdeauna un pretext real, ceva care ţine de istorie la urma urmei sau de nostalgia acesteia. Cel mai adesea pretextul este vînătoarea, un moment dinaintea ei sau de după, **întrulocarea,** cum spune el, această strîngere la un loc, aşezarea într-un anume scop. **Întrulocarea** în scopul povestirii, am spune noi, un moment sadovenian, tipic pentru adoptarea stilului naraţiunii directe.

Ilustraţii de Teodor Bogoi

Întrulocarea care, la Voiculescu, înseamnă cel mai adesea regăsirea unor amintiri. Şi în **Sezont mort** şi în **Căprioara din vis** şi în **Behaviorism,** în **Iubire magică** sau **În mijlocul lupilor.** Vechi şi străvechi teritorii ale sufletului omenesc par a se fi retras către practici ale vînătorii care mai înainte fusese magie şi din care povestitorul scoate la iveală frînturi de nerecunoscut. Şi de netolerat, desigur, căci protagoniştii îi vedem de obicei suferinzi, exilaţi de forfota comună, plasaţi undeva într-o natură primitivă. Ar putea fi pitoresc dacă n-ar fi tragic, căci acest gest al **întrulocării** merge cu mult mai departe îndărăt, în timpuri arhaice, ca să desţelenească un început comun. Şi să explice, să arate, ce ? — ne întrebăm, dacă nu o anecdotică a timpului modern. Această povestire, de pildă, **În mijlocul lupilor** : ne vorbeşte despre un vrăjitor de lupi, pe jumătate sălbăticiune, pe jumătate om, trăind din moşi-strămoşi printre fiare şi ajutîndu-se de ele la vînat. Magie, vrajă, mister ; ceva neconcludent la urma urmei, ceva neverosimil, pînă cînd nu se arată, nu se explică taina. O singură certitudine funcţionează, aceea că lumea nu-l agreează pe vrăjitor, iar fiarele îl recunosc, ascultă de el. Dar cum porneşte, cum se derulează povestirea : un judecător de pace trăieşte un tipic moment al **întrulocării** (discuţii despre vînătoare, o vînătoare în abstract mai mult, o cultură a vînătorii, un mit al acesteia) şi povesteşte, îşi introduce partenerii de dialog în hăţişul unei întîmplări pe care o trăise la început cu o curiozitate rece, ştiinţifică, dar în seama căreia se lăsase apoi cu toată fiinţa şi toate simţurile, străbătînd necunoscute şi miraculoase baraje de timp ca să ajungă în cele din urmă la un strat magic greu de presupus dar şi mai greu de explicat. Judecătorul de pace îl însoţeşte pe vrăjitor în pădure, ca să-i asculte şi să-i descifreze o adevărată lecţie de taină.